

บทที่ 4

ผลการศึกษา

จากการศึกษาในครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้แบ่งการนำเสนอผลการศึกษาออกเป็น 3 ตอน ดังต่อไปนี้

- ตอนที่ 1 บริบทชุมชน ประวัติการตั้งถิ่นฐาน ลักษณะทางกายภาพ สิ่งแวดล้อมทางชีวภาพ สภาพทางเศรษฐกิจ และสังคมของชุมชน ประเพณีวัฒนธรรม
- ตอนที่ 2 ความพร้อมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเพื่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของชุมชน
- ตอนที่ 3 ความพร้อมในการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

4.1 บริบทชุมชน

4.1.1 ประวัติการตั้งถิ่นฐาน

พ่อจันทน์ ปันใจ และ ลุงยี่น ปันใจ กลุ่มผู้อาวุโสของหมู่บ้านป่าสักงาม ได้เล่าถึงประวัติรากฐานชุมชน มีความยาวนานกว่า 700 ปี ของชาวลัวะดั้งเดิม มีหลักฐานซากเจดีย์เก่าแก่ประมาณ 20 จุด กระจายอยู่บริเวณโดยรอบชุมชน และปี 2518 ชาวบ้านพบพระพุทธรูปบูชาเก่าแก่บริเวณห้วยโบสถ ซึ่งปัจจุบันได้อัญเชิญมาบูชาไว้ที่บ้านพระอุโบสถ ของวัดบ้านป่าสักงาม จากการเล่าสืบต่อกันมาและจากการสันนิษฐานจากหลักฐานต่าง ๆ ทางประวัติศาสตร์ เดิมหมู่บ้านแห่งนี้ เป็นของชนเผ่าลัวะ ซึ่งแยกมาจากหมู่บ้านป่าแป้ ผาตั้ง อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ หรือเมืองแกน ถูกพม่ารุกรานจึงอพยพมาตั้งถิ่นฐานอยู่ที่หมู่บ้านป่าสักงาม มีเขตติดต่อกับอำเภอแม่แตง ต่อมาเมื่อรัชสมัยพระองค์หนึ่ง ได้เสด็จผ่านหมู่บ้านป่าสักงาม จะบังเอิญหรือเป็นบุญบารมีของหมู่บ้านแห่งนี้ก็มีอาการป่วยได้ที่พระมเหสีซึ่งทรงพระครรภ์ครบกำหนดประสูติ พระองค์ทรงเห็นว่าจะเดินทางต่อไปคงไม่ได้ ประกอบกับหมู่บ้านป่าสักงามแห่งนี้ทำเลที่ตั้ง ภูมิประเทศ ซึ่งเหมาะสมแก่การตั้งเมืองขึ้น เพราะพื้นที่เป็นที่ราบภูเขา มีแม่น้ำลำธารรอบ ๆ หมู่บ้าน อุดมสมบูรณ์ไปด้วยพืชพันธุ์ธัญญาหารประกอบด้วยทางทิศใต้มีผาสูงชันเป็นแนวยาวตลอดหมู่บ้าน จึงได้ทำการสร้างเมืองขึ้น เพื่อประทับระหว่างประสูติและให้ชื่อว่า “เมืองสามฝั่งแกน” เพราะชนพื้นเมืองอพยพมาจากเมืองแกน อำเภอแม่แตง

เมืองสามฝั่งแกน ได้เจริญรุ่งเรืองเป็นเวลายาวนาน จนกระทั่งถูกพม่าซึ่งอยู่ทางทิศเหนือของเมือง ได้รุกราน เผาผลาญจนล้มสลายเหลือแต่ซากปรักหักพัง ปัจจุบันยังพอมิหลักฐานหลงเหลืออยู่ เช่น วัดร้างจำนวนมากมาย พระพุทธรูป ฯลฯ ต่อจากนั้นชนเผ่าตี่วะ ซึ่งเคยอาศัยมาก่อน ได้รวมกันเป็นปึกแผ่นเกิดเป็นหมู่บ้านเล็ก ๆ ขึ้นมาชาวบ้านส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ และได้ร่วมกันบูรณะปฏิสังขรณ์วัดร้างในหมู่บ้าน เพื่อบำเพ็ญกิจกรรมทางศาสนาและเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจขึ้น ในปี พ.ศ. 2462 ได้อัญเชิญพระพุทธรูปซึ่งสร้างด้วยไม้สัก จำนวน 1 องค์ที่มีอยู่ในเวลานั้นมาเป็นพระประธาน ต่อมาในปี พ.ศ. 2518 ชาวบ้านป่าสักงามได้ค้นพบพระพุทธรูปทองสัมฤทธิ์ 1 องค์ในลำห้วยโบสถ์ ซึ่งสร้างในสมัยเมืองสามฝั่งแกน มีขนาดหน้าตักกว้าง 30 นิ้ว สูง 28 นิ้ว จึงได้อัญเชิญมาเป็นพระประธานจนถึงปัจจุบัน และการตั้งถิ่นฐานชุมชนบ้านป่าสักงามมีการตั้งชุมชนมาประมาณ 3 ชั่วอายุคนสืบต่อมา โดยมีอาชีพหลักคือ การเกษตรกรรมและเก็บหาของป่า

ในช่วงระยะ 20-30 ปี ที่ผ่านมา (ประมาณ 2510 – 2536) ชุมชนปรับเปลี่ยนวิถีหลักของการดำรงชีวิตจากการทำนา การเพาะปลูก และการเก็บหาของป่า ไปเป็นการทำไม้แปรรูปจากป่าออกจำหน่าย โดยเหตุผลหลัก ๆ คือ

1. บริเวณใกล้เคียงด้านเหนือชุมชน มีการดำเนินการทำไม้และปลูกสร้างสวนสัก โดย องค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ ซึ่งมีวิธีการทำไม้แบบ clear cutting ส่งผลให้ความอุดมสมบูรณ์ของน้ำเพื่อการทำนามีปริมาณน้อยลง ผลผลิตเกษตรกรรมมีแนวโน้มลดลง โดยเฉพาะนาข้าวบริเวณทุ่งป่าแวม

2. การทำไม้จำหน่ายแก่ลูกค้าที่มีความต้องการมาก เพราะราคาสูงกว่าไม้ในระบบทำให้ราษฎรมีรายได้ดีทำเงินได้วันละเป็นหมื่น ๆ บาท สามารถทำรายได้ดีกว่าเกษตรกร

ในปัจจุบันบ้านป่าสักงาม ได้เป็นส่วนหนึ่งของหมู่บ้านในพื้นที่โครงการพัฒนาป่าขุนแม่กวัง อันเนื่องมาจากโครงการพระราชดำริ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ อำเภอคอยสะเกิด จังหวัดเชียงใหม่ ดังนั้นหมู่บ้านป่าสักงามจึงเป็นหมู่บ้านที่อยู่ในโครงการฟื้นฟูและพัฒนาสภาพป่าไม้ในพื้นที่ต้นน้ำลำธารในเขตป่าสงวนแห่งชาติป่าขุนแม่กวัง

4.1.2 ลักษณะทางกายภาพของชุมชน

1) ที่ตั้งและอาณาเขต

หมู่บ้านป่าสักงาม หมู่ 1 ตำบลหลวงเหนือ อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ ปรากฏที่ตั้งในแผนที่ระวางมาตราส่วน 1:50,000 ระวางที่ 4846 IV พิกัด 134988 หรือตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของอำเภอดอยสะเก็ด อยู่ในบริเวณทิศตะวันตกเฉียงเหนือของโครงการ

พัฒนาพื้นที่ขุนแม่กวังอันเนื่องมาจากพระราชดำริ มีขอบเขตการปกครองประมาณ 112 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 70,000 ไร่ โดยมีอาณาเขตติดต่อดังนี้

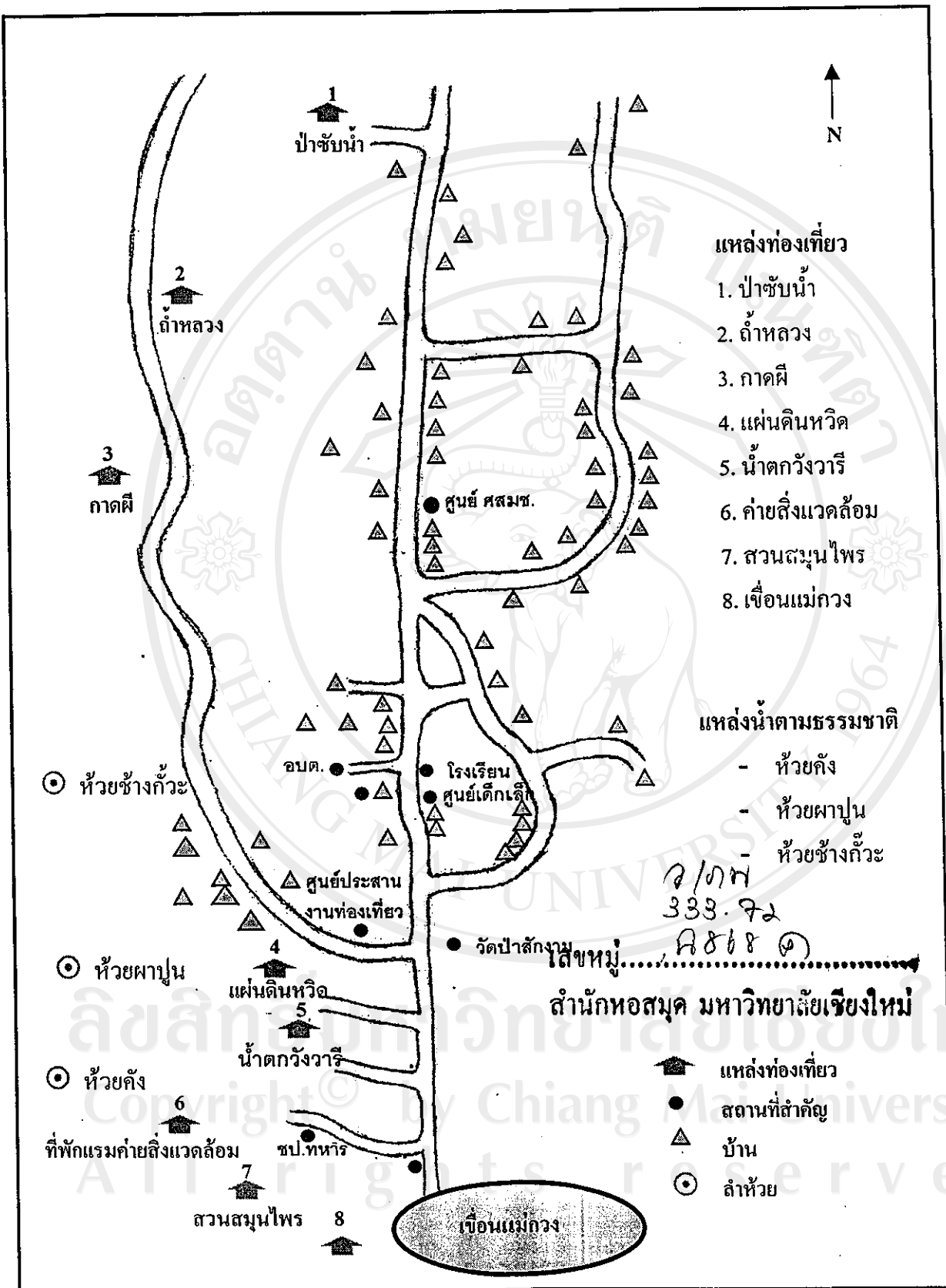
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับเขต อำเภอสันทราย
ทิศเหนือ	ติดต่อกับเขต อำเภอแม่แตง และ อำเภอพร้าว
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับเขตอำเภอพร้าว และตำบลป่าเมียง อำเภอคอยสะเกิด
ทิศใต้	ติดต่อกับเขต อ่างเก็บน้ำแม่กวังอุดมธรา ตำบลหลวงเหนือ อำเภอยะเกด (ภาพที่ 1 แผนที่ชุมชนบ้านป่าสักงาม)

2) ลักษณะภูมิประเทศ

หมู่บ้านป่าสักงามมีลักษณะเป็นพื้นที่ราบกึ่งพื้นที่ลาดเอียงเล็กน้อย สูงจากระดับน้ำทะเลประมาณ 400 เมตร ตั้งอยู่ระหว่างแนวเขาด้านตะวันออกและตะวันตกของหมู่บ้าน โดยแนวเขามีสันลาดชันในทิศเหนือ-ใต้ ยอดเขาสูงสุดอยู่ในแนวเขาด้านทิศตะวันออกของหมู่บ้าน มีความสูงจากระดับน้ำทะเลประมาณ 925 เมตร องค์ประกอบสภาพพื้นที่ชุมชนบ้านป่าสักงามรอบล้อมด้วยเขตป่าสงวนแห่งชาติป่าขุนแม่กวังในพื้นที่ลุ่มน้ำคิง มีเนื้อที่โดยประมาณ 31,870.00 ไร่ หรือประมาณ 51 ตารางกิโลเมตร ซึ่งสามารถจำแนกชั้นคุณภาพลุ่มน้ำตามมติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 28 พฤษภาคม 2528 และตามลักษณะการใช้ประโยชน์ตามมติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 7 มีนาคม 2535 ในพื้นที่ประกอบไปด้วยลำห้วยหลายสาย ได้แก่ ห้วยคิง ซึ่งเป็นลำห้วยสายหลักที่ชุมชนใช้สำหรับอุปโภคบริโภค มีคุณภาพน้ำในระดับดี สภาพพื้นที่โดยทั่วไปเป็นพื้นที่ลาดชันไม่เกิน 15 องศา อยู่ทางฝั่งขวาของริมห้วย ซึ่งเป็นเนื้อที่ส่วนใหญ่จำนวน 2 แห่ง และอยู่ทางฝั่งซ้ายห้วยคิง ทั้ง 2 แห่ง รวมเนื้อที่ประมาณ 170 ไร่ อยู่ห่างจากริมห้วยคิงทั้งสองฝั่งด้านละ 15 เมตร ทอดยาวตามลำห้วยคิงกับห้วยกลางบ้านถึงห้วยผาปูนและห้วยช้างก๊วะ

3) ลักษณะภูมิอากาศ

สภาพภูมิอากาศโดยทั่วไปของชุมชนบ้านป่าสักงาม เป็นชุมชนที่ตั้งอยู่ในบริเวณป่าหนาแน่น สภาพอากาศจึงค่อนข้างเย็นตลอดทั้งปี อุณหภูมิที่ครอบคลุมบ้านป่าสักงาม ตำบลหลวงเหนือ อำเภอยะเกด จังหวัดเชียงใหม่ มีอุณหภูมิระหว่างปี พ.ศ. 2542-2546 เฉลี่ยเท่ากับ 25.98 องศาเซลเซียส อุณหภูมิดังกล่าวเป็นช่วงที่อากาศเย็นสบาย โดยสอดคล้องกับลักษณะภูมิประเทศรอบชุมชน ซึ่งมีลักษณะเป็นหุบเขามีสันไม่หนาแน่น จึงทำให้สภาพภูมิอากาศเย็นสบายตลอดปี

ภาพที่ 1 แผนผังแหล่งท่องเที่ยวหมู่บ้านป่าสักงาม

4. ลักษณะกายภาพดิน

ลักษณะดินบ้านป่าสักงาม เป็นดินบนพื้นที่สูงจากระดับน้ำทะเลปานกลาง ตั้งแต่ 400 เมตร โดยทั่วไปจะมีสีน้ำตาลแดง ความชื้น การระบายน้ำและการชะล้างหน้าดินอยู่ในระดับปานกลาง ผิวดินเป็นดินปนทรายที่มีก้อนกรวดและดินปนหินปูน ไม่เหมาะสมกับการเกษตร ชุมชนใช้ประโยชน์จากที่ดินเพียงบางส่วนเพื่อการเพาะปลูกและเนื่องจากพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นป่าอนุรักษ์ของโครงการพัฒนาพื้นที่ป่าขุนแม่กวัง จึงมีเพียงพื้นที่ที่เหมาะสมต่อการเกษตร อยู่บริเวณที่ลาดริมห้วยคัง ซึ่งความลาดชันไม่เกิน 15 องศาอยู่ทางฝั่งขวาของริมห้วย ทอดยาวตามลำน้ำห้วยคัง ระหว่างห้วยกลางบ้านถึงห้วยผาปูนและห้วยช้างก๊วะ ระดับความเป็นกรดต่าง ประมาณ 4.4 - 4.6 มีความเหมาะสมในการปลูกพืชไร่ (มหาวิทยาลัยแม่โจ้, 2546)

5. ทรัพยากรแหล่งน้ำ

ชุมชนมีแหล่งน้ำที่ใช้อุปโภคบริโภคและใช้ในการเกษตรกรรม ประกอบด้วยแหล่งน้ำตามธรรมชาติ 3 ลำห้วยใหญ่คือ

1. ห้วยคัง ประกอบด้วย ห้วยย่อย ๆ ประมาณ 20 ห้วย ไหลมารวมกันเป็นห้วยคัง
2. ห้วยผาปูน ประกอบด้วย ห้วยที่ไหลรวมกัน คือ ห้วยเตี้ย ห้วยไม้หอบ และห้วยตองแตง และไหลลงสู่อ่างเก็บน้ำบ้านป่าสักงาม
6. ห้วยช้างก๊วะ ประกอบด้วยห้วยโบสถ ห้วยดงหินแก้ว ห้วยดินตอก และห้วยบ้าน ไหลลงสู่ห้วยคังตรงจุดพื้นที่การเกษตรของชุมชนและไหลลงสู่เขื่อนแม่กวังอุดมธารา ในที่สุด

7. นอกจากนี้ ทางราชการได้มีการจำแนกคุณภาพและการใช้ประโยชน์จากลุ่มน้ำเหล่านี้ ออกเป็นชั้นคุณภาพลุ่มน้ำ 1 เอ ซึ่งเป็นพื้นที่ 11.5 ตารางกิโลเมตร และลุ่มน้ำ 3 ซึ่งเป็นพื้นที่ 3.30 ตารางกิโลเมตร ส่วนการจำแนกการใช้ประโยชน์ โชน C 11.50 ตารางกิโลเมตร และโชน E 38.5 ตารางกิโลเมตร ดังนั้นการใช้พื้นที่ลุ่มน้ำที่กั้นออกในบริเวณหมู่บ้านทั้งหมด 1 ตารางกิโลเมตร

6. ทรัพยากรป่าไม้

พื้นที่ป่า ไม้ที่อยู่ล้อมรอบชุมชนและชุมชนได้ใช้ประโยชน์ทั้งหมด 70,000 ไร่ ตามเขตลุ่มน้ำแม่กวัง มีสภาพเป็นป่าไม้เต็งรังผสมป่าเบญจพรรณ ชุมชนได้ใช้ประโยชน์และดูแลพื้นที่ทั้งหมด พื้นที่ที่เป็นป่าชันน้ำประมาณ 1,000 ไร่ ตั้งอยู่ทางทิศเหนือของหมู่บ้าน เป็นป่าที่มี

ความอุดมสมบูรณ์เป็นแหล่งผลิตน้ำที่ไหลลงสู่แหล่งน้ำ มีลำห้วย และต้นไม้ใหญ่ขึ้นหนาแน่น มีการปลูกหวายเสริมป่าประมาณ 30,000 ต้น มีพืชอาหารที่ชาวบ้านสามารถเก็บมาบริโภคได้ เช่น เห็ด หน่อไม้ พืชสมุนไพร เป็นต้น บริเวณป่าทางทิศเหนือและทิศใต้ของหมู่บ้านมีถ้ำต่าง ๆ เช่น ถ้ำหินปูน ถ้ำหลวง ถ้ำตุ้ปู้ ถ้ำผาคัน ถ้ำมะขาม ถ้ำห้วย ถ้ำหลัง

4.1.3 สิ่งแวดล้อมทางชีวภาพ

การศึกษาความพร้อมของชุมชนในการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม เพื่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ พบว่า ชุมชนบ้านป่าสักงามมีระบบนิเวศวิทยาที่สมบูรณ์ในระดับหนึ่ง ผลจากการสำรวจความหลากหลายทางชีวภาพ สามารถจำแนกได้ ดังนี้

1) ความหลากหลายทางพันธุ์พืช

เนื่องจากหมู่บ้านป่าสักงามเป็นหมู่บ้านที่อยู่ในความดูแลของโครงการพัฒนาป่าชุมชนแม่กวาง จากศูนย์การศึกษาพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ เข้ามาดูแลในการจัดการด้านการอนุรักษ์ป่า และมีการจำแนกประเภทของป่า ดังนี้

1.1 ป่าต้นน้ำ พื้นที่ 1,000 ไร่ ตั้งอยู่ทางทิศเหนือของหมู่บ้าน เป็นป่าดงดิบ มีการปลูกหวายเพิ่มเติม เมื่อเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2542

1.2 ป่าไผ่สอยจำนวน 1,000 ไร่ ตั้งอยู่บริเวณด้านตะวันออกเฉียงเหนือของหมู่บ้าน เป็น ป่าเต็งรัง

1.3 ป่าอื่น ๆ จำนวนพื้นที่ 2,000 ไร่ ตั้งอยู่ทางทิศเหนือและทิศตะวันตกของหมู่บ้าน เป็นป่าเต็งรัง และเป็นป่าดงดิบ

นอกเหนือจากนี้ การเปรียบเทียบป่าไม้ในหมู่บ้านป่าสักงาม ตามการศึกษาชุมชนบ้านป่าสักงาม (มหาวิทยาลัยแม่โจ้, 2546) ได้มีการแบ่งประเภทของป่าไม้ออกเป็น 4 ประเภท ได้แก่

ป่า อ.อ.ป. พรรณไม้ที่พบได้แก่ สักที่ปลูกขึ้น ประมาณ 100 ต้น ต่อพื้นที่ 1 ไร่ เป็นต้นที่มีขนาดใหญ่มีความสูงประมาณ 20-25 เมตร เส้นรอบวงประมาณ 100-180 เซนติเมตร ขนาดกลางมีความสูงประมาณ 17-20 เมตร เส้นรอบวงประมาณ 68-95 เซนติเมตร ขนาดเล็กสูงประมาณ 10-15 เมตร เส้นรอบวงประมาณ 35-50 เซนติเมตร พืชพื้นล่างที่พบ เช่น เหียงแข้งม้า ยาแก้เส้นเดียว กำลั้ง ไก่แจ้ หญ้าดอกตูม มะจี้แห้ง มะดันขอ เป็นต้น ไม้ยืนต้นที่พบในป่านี้มีเพียงต้นสักที่ปลูกขนาดเล็ก กลาง ใหญ่ เส้นรอบวงของไม้ขนาดเล็ก กลาง ใหญ่ แตกต่างกันประมาณ เท่าตัวแต่ความสูงแตกต่างกันไม่มากนัก เมื่อเปรียบเทียบกับป่าชนิดอื่น จะมีขนาดและความสูง

ใกล้เคียงกับป่าเบญจพรรณและป่าเต็งรัง แต่ไม้ใหญ่จะเล็กกว่าป่าดิบแล้งมาก พืชล่างที่พบไม่แตกต่างกับป่าชนิดอื่น

ป่าเบญจพรรณ พรรณไม้ที่พบเช่น ไม้ประดู่ ปรงเตี้ยง ทุย สกฟ้า ดิ่ง ปอพาน ปอมีน แจง ปี่ มะกั้ม มะตันขอ ตีนนก มะขามป้อม ความหนาแน่นประมาณ 58 ต้นต่อไร่ ไม้ยืนต้นขนาดใหญ่สูงประมาณ 20-35 เมตร เส้นรอบวงประมาณ 93-97 เซนติเมตร ขนาดกลางสูงประมาณ 10-15 เมตร เส้นรอบวงประมาณ 47-65 เซนติเมตร ขนาดเล็กสูงประมาณ 5-10 เมตร เส้นรอบวงประมาณ 28-32 เซนติเมตร พืชชั้นล่างที่พบ เช่น ประดู่เครือ กำลิ่งไก่อแจ้ ยาแก้คันเดียว เม่าสาย เม่าเลือด เม่าควาย หรือเม่าหลวง หญ้าตีนแมว ครั่ง เป็นต้น ป่าเบญจพรรณมีความหนาแน่นของต้นไม้ย่อยกว่าป่าชนิดอื่น ขนาดไม้ยืนต้นจะใกล้เคียงกับ ป่าเต็งรัง พืชชั้นล่างที่พบไม่แตกต่างกับป่าชนิดอื่น

ป่าเต็งรัง พรรณไม้ที่พบ ได้แก่ ไม้มะห้านือ ดิ่ง ก่อ มะกั้ม เหียง แจง หมือด สกฟ้า ปี่ ปอ ประดู่ ความหนาแน่นประมาณ 146 ต้นต่อพื้นที่ 1 ไร่ ไม้ยืนต้นขนาดใหญ่มีความสูงประมาณ 17-25 เมตร เส้นรอบวงประมาณ 105-150 เซนติเมตร ขนาดกลางสูงประมาณ 10-13 เมตร เส้นรอบวงประมาณ 60-65 เซนติเมตร ขนาดเล็กสูงประมาณ 5-10 เมตร เส้นรอบวงประมาณ 20-35 เซนติเมตร ไม้ล่างที่พบ เช่น กำลิ่งไก่อแจ้ ประดู่เครือ ยาแก้คันเดียว เม่าสาย หญ้าตีนแมว ครั่ง เป็นต้น ป่าเต็งรังมีความหลากหลายของพรรณไม้และความหนาแน่นมากกว่าเบญจพรรณ และใกล้เคียงกับป่าดิบแล้ง ทั้งขนาดเส้นรอบวงและความสูงใกล้เคียงกับป่าเบญจพรรณ ส่วนพืชชั้นล่างไม่แตกต่างกับป่าชนิดอื่น

ป่าดิบแล้ง พรรณไม้ที่พบได้แก่ หาดแดง ฮ่อสะพายควาย แกทราย ทุย แผ่นมะห้านือ ลัก ตะเคียนหนู ปอ บวดขี้หนอน ตีนมึ ต่องเหลือง ลำไยป่า ดงดำ ตังกลม หารกาน ความหนาแน่น ประมาณ 136 ต้นต่อพื้นที่ 1 ไร่และมีการนำต้นหวายมาปลูกแซมในพื้นที่ประมาณ 100 ต้น ต่อไร่ ไม้ยืนต้นขนาดใหญ่สูงประมาณ 10-25 เมตร เส้นรอบวงประมาณ 65-130 เซนติเมตร ไม้พื้นล่างที่พบ เช่น เม่าสาย ฮ่อสะพายควาย เครืออ่อน กำลิ่งไก่อแจ้ เขืองแข้งม้า ก้องแกบ แกนฝาง อบเชย เป็นต้น ป่าดิบแล้งมีความหลากหลายของพรรณไม้มากกว่าป่าชนิดอื่น ไม้ยืนต้นขนาดใหญ่มีความสูงและเส้นรอบวงใหญ่กว่าป่าชนิดอื่นมาก แต่ไม้ยืนต้นขนาดเล็กจะเล็กกว่าและมีเส้นรอบวงน้อยกว่าป่าชนิดอื่น ส่วนพืชชั้นล่างที่พบคล้ายกับป่าชนิดอื่น

จากการศึกษา พบว่า ชุมชนในหมู่บ้านส่วนใหญ่ พึ่งพิงทรัพยากรจากความหลากหลายทางชีวภาพของป่า เพื่อนำมาอุปโภคและบริโภคเป็นหลัก สามารถแบ่งออกได้ดังนี้

1) พืชอาหาร ได้แก่ เห็ดหลายชนิด สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภท คือ เห็ดกินได้ ได้แก่ เห็ดไข่ห่าน เห็ดไข่เหลือง เห็ดหล่ม เห็ดขมิ้น ส่วนใหญ่พบในพื้นที่ดินของป่าเต็งรัง ในช่วงฤดูฝน จะผุดออกมาบนดิน ส่วนเห็ดหล่ม และเห็ดข้าว พบบริเวณขอนไม้แจง และไม้เป่า

เห็นดอพบมากในช่วงเดือน กรกฎาคม-สิงหาคม จะขึ้นบนผิวดิน และเห็นโคน พบที่จอมปลวกหรือบนพื้นผิวดิน ในช่วงฤดูฝน

นอกจากนี้ยังมีเห็ดแดง และเห็ดน้ำแข็ง พบใต้บนดินทั่วไปในฤดูฝน เห็ดมีพิษ ได้แก่ เห็ดกระด้าง พบใต้บนขอนไม้ขึ้นในทุกฤดูกาล เห็ดถ้วยชมพู เห็ดรังผึ้ง เห็ดนางกวัก เห็ดกรวยทองตาตุ่ เห็ดนิ้วดำ และเห็ดขอนแดง พบบนขอนไม้และกิ่งไม้ขึ้นในช่วงฤดูฝน ส่วนเห็ดจวัก พบว่า จะออกบนรากไม้หลายชนิด เห็ดฆ่าออกบนดินในป่าเต็งรังและป่าเบญจพรรณ ในช่วงฤดูฝน นอกจากนี้ยังมีพืชอาหารชนิดอื่น ๆ ได้แก่ กระวาน กล้วยแดง กูดกิน กูดพร้าว ขอบ่า ขนุน ตะไคร้ต้น พริกไทย พริกขี้หนู มะเขือพวง มะแคว้นป่า มะเดื่อ ม่วง มะละกอ ผักปลาก ผักแปม ผักเหียง ใผ่ซาง ใผ่บง มะลิดไม้ มะห้อย มะกอก ผักเหียง ลิ่นฟ้า ผักหวาน หวาย ลูกหว้า

2. พืชสมุนไพร พบว่า ชาวบ้านที่เป็นเพศชายส่วนใหญ่ ใช้พืชสมุนไพรเพื่อเป็นยาบำรุงกำลัง ได้แก่ กำลังไก่แจ้ กำลังเสือโคร่ง ฮ้อสะพายควาย กาสามปึก มหาหงส์ ไม้ฝาง นางพญาเสือโคร่ง สาบหมา สาบเสือ กำลังช้างสาร อบเชยต้น มหาปราบ เขียด ผักดาบ พญาปราบ มีสรรพคุณ ในการบำรุงธาตุ กู้ลำค้ำ เป็นยาอายุรเวทใช้เฉพาะลำต้น และพืชสมุนไพรที่ใช้ในการรักษาโรค ได้แก่ ซาปอย ชุมเห็ดเทศ ใบตำลึง รักษาแก้ผื่นคัน ขี้แวง มะเขือแข้งม้า รักษาแก้ท้องอืด ริดสีดวง ไม้มูกมัน แก้ปวดท้องและท้องเสีย ดอกกระดังงา แก้โรคกระเพาะ ไม้มนางใช้สำหรับแม่ที่ไม่มีน้ำนมให้ลูก โดยนำไปต้ม คู่เครือ ใช้รากแก้ปวดฟัน

3. พืชที่ใช้สอยและเป็นเชื้อเพลิง ได้แก่ ประดู่ป่า ไม้สัก ก่อเดือย มะหาด จำปี เขา ใผ่ป่า ใผ่บง ใผ่เหลือง ใผ่หก ส่วนใหญ่นำมาใช้ในการก่อสร้างและทำรั้วบ้าน และพืชที่ใช้เป็นเชื้อเพลิง ได้แก่ มะมือ มะม่วงน้อย กอกัน เน่าใน มังตาน มักม่วน มะเม่าดง

2) ความหลากหลายทางชีวภาพด้านสัตว์ป่า

จากการสำรวจความหลากหลายของชุมชนบ้านป่าสักงาม พบว่า ปัจจุบันจำนวนสัตว์ป่าที่เหลืออยู่ค่อนข้างน้อยทั้งในจำนวนชนิดพันธุ์เพราะสัตว์ป่าเหล่านี้ถูกคุกคามและไล่ล่ามาเป็นอาหารมาเป็นระยะเวลานานและต่อเนื่อง อย่างไรก็ตามในพื้นที่บ้านป่าสักงามยังมีสัตว์ป่าที่หายาก ทั้งสัตว์บกและสัตว์น้ำ สามารถแบ่งออกได้ ดังนี้

2.1) ประเภทสัตว์บก

หมึกควาย เป็นสัตว์ขนาดใหญ่ อาศัยอยู่ในป่าดิบอันอุดมสมบูรณ์ในอดีต มีผู้พบเห็นจำนวนมากว่าหนึ่งตัว แต่ในปัจจุบันเห็นเพียงตัวหนึ่ง อยู่บนป่าเขาหินปูน และถ้ำต่าง ๆ โดยออกหากินในเวลากลางคืน อาหารที่กินได้แก่ รังผึ้ง ผลไม้ ใบไม้ หน่อไม้ เนื้อสัตว์

วัวแดง พบได้ ในป่าเต็งรัง ป่าดิบแล้ง และป่าเบญจพรรณ มักอาศัยอยู่ร่วมกันเป็นฝูงในช่วงฤดูฝน ผู้นำฝูงที่เป็นตัวเมียจะพาฝูงเดินทางหาอาหารกินรอบบริเวณป่า ประมาณ 10-15 กิโลเมตร กินพืชตระกูลหญ้าเป็นหลัก

ไก่ฟ้าพญาลอ พบได้ในป่าดงดิบแล้ง ที่ราบต่ำและโปร่งซึ่งมีไม้ไผ่ขึ้นหนา ที่ระดับความสูงไม่เกิน 800 เมตร จากระดับน้ำทะเล ตัวผู้ชอบอยู่โดดเดี่ยว ส่วนตัวเมียอาจพบเป็นคู่หรือครอบครัว กินอาหารประเภทแมลงขนาดเล็ก จำพวก หนอน และปลวก โดยคุ้ยเขี่ยบนดิน และเพียงส่วนน้อยที่กินพืช เมล็ดหญ้า และผลไม้ เป็นต้น

นกยูง พบได้ ในบริเวณแหล่งน้ำ ตามป่าเบญจพรรณ ป่าดิบแล้งบริเวณลำห้วยช่วงเช้าและบ่ายจะออกหากินตามพุ่มไม้ นกยูงกินอาหารทั้งพืชและสัตว์ เช่น เมล็ดหญ้า ผลไม้ ยอดอ่อนหญ้า งู ไล่เดือน แมลงและตัวหนอนทั่วไป มีนิสัยคุ้ยเขี่ยดินเช่นเดียวกับไก่ฟ้าและไก่ป่า

นอกจากนี้ยังพบว่า ในบริเวณหมู่บ้านป่าสักงามยังมีสัตว์ป่า จำพวก เก้ง ไก่ป่า ลิง ชะนี นกเค้าแมว ชะมด กระรอก กระต่าย งู อาศัยอยู่บริเวณป่าทั่วไป แต่ส่วนใหญ่จะพบในแหล่งดินโป่งตอนกลางคืน เพื่อหาอาหาร

2.2) ประเภทสัตว์น้ำ

จากการศึกษาความสมบูรณ์ของระบบนิเวศวิทยาในแหล่งน้ำ ศึกษาโดยวิธีการสำรวจสัตว์น้ำ เพื่อชี้ให้เห็นคุณภาพน้ำ ตามดัชนีคุณภาพน้ำของพรชัย ปรีชาปัญญา พบว่าประเภทของสัตว์น้ำ สามารถจำแนกแหล่งที่พบออกได้เป็น จำนวน 2 แหล่ง ได้แก่

1. แหล่งบริเวณต้นน้ำ มีจำนวนตัวอ่อนซีปะขาวตัวแบน ตัวอ่อนซีปะขาวเหงือกแฉก กุ้งน้ำตก หอยเจดีย์ มวนวน มวนกรรเชียง มวนอื่น ๆ และกุ้งฝอย ซึ่งชี้ให้เห็นถึงคุณภาพของแหล่งน้ำ ของพื้นที่บริเวณต้นน้ำมีคุณภาพในระดับที่สะอาดมาก

2. แหล่งบริเวณท้ายน้ำ สัตว์ที่พบ ได้แก่ ตัวอ่อนแมลงเกาะหิน ตัวอ่อนซีปะขาว เหงือกบนหลัง ตัวอ่อนซีปะขาวว่ายน้ำ ตัวอ่อนแมลงหนอนปลอกน้ำไม่อยู่ในปลอก มวนจากปากยาว ตัวอ่อนแมลงปอ หอยเจดีย์ มวนวน มวนกรรเชียง กุ้งฝอย ปูลำห้วย ซึ่งชี้ให้เห็นว่าคุณภาพน้ำในบริเวณท้ายน้ำค่อนข้างสะอาด (พรชัย ปรีชาปัญญา, 2546)

4.1.4 สภาพทางเศรษฐกิจและสังคม

1) ประชากร

ชุมชนบ้านป่าสักงาม เป็นชุมชนมีขนาดเล็กไม่ใหญ่นัก มีประชากรอยู่อาศัยทำกิน จำนวน 92 ครัวเรือน ประชากรทั้งหมด 361 คน แบ่งเป็น เพศหญิง 179 คน เพศชาย 182 คน (คูตารางที่ 1)

ตารางที่ 1 จำนวนประชากรชุมชนบ้านป่าสักงาม

เพศ	ข้อมูลทั่วไป	ความถี่	ร้อยละ
ชาย		182	50.42
หญิง		179	49.58
	รวม	361	100.00

ที่มา: องค์การบริหารส่วนตำบลลวงเหนือ, 2545.

2. การศึกษา

ชุมชนมีโรงเรียนประจำหมู่บ้าน คือ โรงเรียนบ้านป่าสักงาม สังกัดสำนักงานประถมศึกษาแห่งชาติ ก่อตั้งเมื่อปี พ.ศ. 2503 เปิดทำการสอนระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 มีครู จำนวน 2 คน มีนักเรียนจำนวน 33 คน ภารโรง จำนวน 1 คน นักเรียนที่เรียนจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 แล้วจะไปเรียนต่อโรงเรียนแม่หอพระ สำหรับผู้ที่ไม่มีโอกาสออกไปเรียนได้ จะเรียนกับทางศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน (ดูจากตารางที่ 2)

ตารางที่ 2 ข้อมูลทางการศึกษา

โรงเรียนบ้านป่าสักงาม	ข้อมูลทั่วไป	ความถี่	ร้อยละ
ครู		2	5.56
นักเรียน		33	91.67
ภารโรง		1	2.77
	รวม	36	100.00

ที่มา: โรงเรียนบ้านป่าสักงาม, 2546.

3. อาชีพหลักของชุมชน

ประชากรในแต่ละครัวเรือนส่วนใหญ่มีอาชีพหลัก คือ รับจ้างทั่วไปจากภาครัฐ และเอกชน ร้อยละ 68 โดยรับจ้างจากหน่วยงานภาครัฐ ในศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ จำนวนร้อยละ 30 ได้แก่ รับจ้างเป็นเจ้าหน้าที่อนุรักษ์พิทักษ์ป่า เจ้าหน้าที่ไฟฟ้า และเจ้าหน้าที่ของ

ชลประทาน อีกส่วนหนึ่ง รับจ้างทั่วไป จำนวนร้อยละ 38 ได้แก่ รับจ้างก่อสร้าง และรับจ้างหาของป่า รับจ้างทำปุ๋ย ในส่วนอาชีพอื่น ๆ จำนวนร้อยละ 32 มีอาชีพหาของป่า จำนวนร้อยละ 19 อาชีพการเกษตร ร้อยละ 2 และอาชีพค้าขายร้อยละ 3 และไม่ได้ประกอบอาชีพจำนวน ร้อยละ 8 (ดูตารางที่ 3)

ตารางที่ 3 ร้อยละของอาชีพหลักของชุมชน

ข้อมูลทั่วไป	ร้อยละ
อาชีพ	
รับจ้างทั่วไปจากภาครัฐ	30.00
รับจ้างทั่วไป	38.00
หาของป่า	19.00
การเกษตร	2.00
ค้าขาย	3.00
ไม่ได้ประกอบอาชีพ	8.00
รวม	100.00

ที่มา: องค์การบริหารส่วนตำบลลวงเหนือ, 2546.

4. รายได้ของประชาชนในชุมชน

ประชาชนในชุมชนมีรายได้หลักมาจากการรับจ้างจากหน่วยงานภาครัฐมีรายได้ต่อเดือน ตั้งแต่ 3,000-6,000 บาท และรายได้จากการรับจ้างเอกชนที่เข้ามารับซื้อผลผลิตในภาคเกษตรกับการค้าขาย มีรายได้ต่อเดือน 4,000-6,000 บาท รายได้จากการหาของป่า มีรายได้ต่อเดือน 2,000-5,000 บาท ในส่วนรายได้จากการรับจ้างก่อสร้าง มีรายได้ที่ไม่แน่นอน (ดูตารางที่ 4)

ตารางที่ 4 รายได้ของประชาชนในชุมชน

อาชีพ	รายได้ (บาท)
รับจ้างจากหน่วยงานของรัฐ	3,000-6,000
การรับจ้างเอกชน	4,000-6,000
การหาของป่า	2,000-5,000
การรับจ้างก่อสร้าง	มีรายได้ไม่แน่นอน

ที่มา: องค์การบริหารส่วนตำบลลวงเหนือ, 2546.

5. ความเชื่อ ขนบประเพณีและวัฒนธรรม

ชุมชนบ้านป่าสักงามนับถือศาสนาพุทธ มีความเชื่อ ประเพณีและวัฒนธรรม ที่เป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของชุมชน และความสมัคคีสามัคคีของชุมชนบ้านป่าสักงาม

5.1 ความเชื่อ

ความเชื่อที่ชุมชนเชื่อถือมีอยู่ด้วยกัน 2 ลักษณะ คือ

1) ความเชื่อเรื่องผี ความเชื่อเรื่องผีนี้มีมานานแล้ว นอกจากจะเชื่อเรื่องผีที่เป็นวิญญาณหลังความตายแล้ว ยังเชื่อในเรื่องผีว่ามีอยู่ 2 ประเภท คือ ผีดี และผีร้าย ผีดี คือ ผีที่คอยปกป้องรักษาดูแลรักษาคนในครอบครัวและชุมชนให้อยู่ดีมีสุข ผีประเภทนี้ ได้แก่ ผีประจำตระกูล เรียกว่า “ผีปู่ย่า” ผีบ้านผีเมือง (ผีที่คอยดูแลรักษาบ้านเมือง) ผีเสื้อวัด (อารักษ์วัด) ผีเสื้อนา (อารักษ์นา) ผีเหมืองผ่ายผิขุนน้ำ เป็นต้น แต่ทั้งนี้บุคคลจะต้องปฏิบัติตามครรลองที่ดีของครอบครัวและชุมชน จึงได้รับการปกป้องดูแลรักษา ส่วนผีร้ายนั้น หมายถึงผีที่เป็นวิญญาณเร่รอนตามที่ต่าง ๆ ตายแล้วไม่ได้ไปสุดไปเกิด ซึ่งอาจทำร้ายคนผู้คนที่เกิดความเจ็บปวดได้ โดยเฉพาะผู้ที่ไปล่วงเกิน โดยตั้งใจและไม่ตั้งใจ ทั้งนี้หากมีการล่วงเกินผีทั้ง 2 ประเภทแล้ว จะต้องไหว้ผีหรือเลี้ยงผี คือการ เช่น ไหว้ด้วยข้าวปลาอาหารตามที่มีกำหนดกันไว้ เช่น เช่นด้วยเหล้า 1 ไห ไก่ 1 คู่ เป็นต้น (สัมภาษณ์ ลุงอิน ปันใจ ชาวบ้านป่าสักงาม)

2) ความเชื่อทางพุทธศาสนา เช่น ความเชื่อเรื่องกฎแห่งกรรม ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว ความเชื่อเรื่องบาปบุญคุณโทษ ความเชื่อเรื่องชาติภพ ความเชื่อเรื่องนรกสวรรค์ เป็นต้น โดยมีการผสมผสานความเชื่อแบบศาสนาพราหมณ์รวมอยู่ด้วย เช่น ความเชื่อเรื่องเทพ เทวดา พระอินทร์ พระพรหม ท้าวจตุโลกบาล ผู้รักษาทิศทั้งสี่ เป็นต้น และมักจะกล่าวถึงเทพ เทวดาต่าง ๆ ด้วย (สัมภาษณ์ ลุงจันทร์ ปันใจ ชาวบ้านป่าสักงาม)

5.2 ขนบประเพณีและวัฒนธรรม

ขนบประเพณีและวัฒนธรรมที่สังคมร่วมกันกำหนดขึ้นว่า ควรจะปฏิบัติให้เป็นแบบแผน เช่นใด เมื่อใด ที่ไหน และอย่างไร ได้แก่ ประเพณีเกี่ยวกับการทำมาหากิน ประเพณีเกี่ยวกับศาสนา ประเพณีเนื่องในเทศกาล แบ่งออกเป็น 4 ประเพณี คือ

1) ประเพณีเกี่ยวกับชีวิต เป็นประเพณีที่มีผลต่อการดำเนินชีวิตของคน ในชุมชนประเพณีที่ได้สืบทอดกันมา ดังนี้

1.1) ประเพณีขึ้นบ้านใหม่ เป็นประเพณีที่จัดทำขึ้นเพื่อเป็นสิริมงคล ในการขึ้นบ้านใหม่ จะมีผู้นำพิธีและการทำบุญตัดบวด และเลี้ยงคนในหมู่บ้านที่สนิทกัน

1.2) ประเพณีเลี้ยงผีเสื้อบ้าน หรือเรียกว่าผีเจ้านาย จะทำพิธี ปีละ 2 ครั้ง คือ เดือน 5 แรม 9 ค่ำ (ประมาณเดือนมีนาคม) และเดือน 9 แรม 9 ค่ำ (ประมาณเดือนพฤษภาคม) ของทุกปีเพื่อเป็นการปกป้องคุ้มครองหมู่บ้านให้ปลอดภัยจากอันตรายทั้งปวง และจะมีการทำ พิธีเลี้ยงศาลเจ้าพ่อคำแดงและเลี้ยงเจ้าที่ของแต่ละบ้าน โดยนำไก่ บ้านละ 1 ตัว มาต้มรวมกัน ในหม้อบริเวณที่หอบ้านและนำข้าวมัด ขนมหวานต่าง ๆ มาถวายกันที่ศาลเจ้าพ่อคำแดง ซึ่งจะมี ผู้เฒ่าของหมู่บ้านเป็นผู้ทำพิธี เริ่มทำพิธีตั้งแต่ 08.00 – 11.00 น.

2) ประเพณีเกี่ยวกับการทำมาหากิน การล่องเหมืองดีฝาย (ขุดลอก ลำเหมืองซ่อมแซมฝาย) ประเพณีเลี้ยงผีเหมืองฝายจะมีการเลี้ยงเจ้าที่ ก่อนที่จะดำเนินการเพาะปลูก พืชผัก โดยเจ้าของที่นาที่เป็นผู้ชายจะนำไก่ 2 คู่ เหล้า 1 ขวด ไปเลี้ยงที่เหมืองฝายในชุมชน

3) ประเพณีเกี่ยวกับศาสนา เช่น ประเพณีปอยน้อย (บรรพชา) ปอย เบ็กซ์ (อุปสมบท) ปอยหลวง (ทำบุญฉลองเสนาสนะ) ขึ้นพระธาตุหรือไหว้พระธาตุ (สร้างน้ำ พระธาตุ) ทานสลากภัตต์ ตั้งธรรมหลวง (ฟังเทศกัมมาหาชาติ) เข้าพรรษา ออกพรรษา ทอดกฐิน ทอดผ้าป่า ประเพณีทางศาสนาที่ทางชุมชนได้จัดทำเป็นประจำมีดังนี้ คือ

3.1) ประเพณีทานก๋วยสลาก ประเพณีการทานสลาก บ้างก็เรียกว่า กินข้าวสลาก หรือ “ทานสลาก” ซึ่งก็คืองานประเพณีทำบุญสลากภัตต์ นิยมทำกันในช่วงราวปลาย เดือนสิงหาคมถึงตุลาคม จะทำกันมากในเดือนกันยายน เพราะถือว่าเดือนนี้เป็นเดือนที่ อดอยากของชาวบ้าน ข้าวเปลือกที่เก็บไว้ในยุ้งฉางใกล้จะหมด หรือหมดไปแล้ว คนที่มีข้าวเปลือก ก็จะเก็บไว้กินจนกว่าจะเก็บเกี่ยวข้าวใหม่ในปีต่อไป (ในราวเดือนมกราคม) ส่วนคนที่ซื้อกินข้าวสาร ก็จะหาซื้ออยากและมีราคาแพง เมื่อคนทั่วไปอดอยากก็พากันคิดถึงผู้ที่เป็นญาติพี่น้องที่ตายไปแล้วว่า คงจะไม่มีเครื่องอุปโภคบริโภคเช่นกันจึงร่วมกันจัดพิธีทำบุญทานสลากภัตต์ จัดข้าวปลายอาหาร ของกินของใช้ไปถวายแก่พระภิกษุสงฆ์ เพื่ออุทิศส่วนบุญให้แก่ญาติที่ล่วงลับไป โดยการทำบุญ ทานสลากภัตต์ จะไม่จำเพาะเจาะจงถวายแก่สงฆ์รูปใดรูปหนึ่งจึงทำสลากเขียนคำอุทิศลงในสลาก

แล้วนำไปรวมปะปนกันให้พระภิกษุสามเณรจับสลากหากภิกษุหรือสามเณรรูปใดจับสลากได้ “ถ้วยสลาก” หรือภาชนะที่บรรจุเครื่องไทยทานอันไหนก็ยกถวายแก่รูปนั้น

วันงานทานข้าวสลากนี้ ชาวบ้านจะนัดหมายตกลงวันทำพิธี โดยให้มีงาน 2 วัน คือวันแตงดาหรือวันสุกดิบวันหนึ่ง และวันถวายทานอีกวันหนึ่ง ในวันแตงดาทุกหลังคาเรือนจะจัดหาวัตถุของกินของใช้ตามกำลังศรัทธามาไว้ญาติพี่น้องที่อยู่ต่างบ้าน ไม่ว่าใกล้หรือไกลเมื่อรู้ข่าวก็จะพากันมาช่วยและร่วมบริจาคจตุปัจจัยสมทบในการบำเพ็ญทานตามสายญาติของตน (สัมภาษณ์ ลุงยี่น ปันใจ)

3.2) ประเพณีปอยหลวง ปอยหลวงเป็นประเพณีเฉลิมฉลองเสนาสนะที่สร้างขึ้นในวัด เช่น โบสถ์ วิหาร ศาลาการเปรียญ กำแพงวัดหรือกุฏิ เป็นต้น (ทั้งนี้มีการกำหนดขึ้นมาจากหลังด้วยว่า การจะมีปอยหลวงได้นั้นของที่จะถวายควรจะมีราคาตั้งแต่หนึ่งแสนบาทขึ้นไป ถ้าราคาต่ำกว่านั้นก็อนุญาตให้เพียงทำบุญถวายเท่านั้น) เพื่อถวายทานให้เป็นสมบัติในพระศาสนาต่อไป การที่เรียกว่า ปอยหลวง เพราะเป็นงานใหญ่ที่ต้องอาศัยความร่วมมือจากบุคคลเป็นจำนวนมาก มีกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งทางศาสนาและด้านมหรสพเพื่อความบันเทิง ทั้งยังต้องจัดการอำนวยความสะดวกด้านบริการแก่แขกต่างหมู่บ้าน ซึ่งจะมีทั้งสมณะและฆราวาสทุกเพศทุกวัยทางวัดและศรัทธาเจ้าภาพต้องดูแลให้ทั่วถึง ในการเตรียมงานอันดับแรกต้องมีการประชุมปรึกษาหารือระหว่างทางวัดและคณะกรรมการหมู่บ้านฝ่ายต่าง ๆ เพื่อแบ่งสรรหน้าที่กัน นับตั้งแต่เรื่องการจัดพิมพ์ฎีกาแก่กุศล งานส่วนใหญ่จะจัดเป็นหมวดหรือกลุ่มเพื่อให้ดำเนินการได้โดยสะดวก เช่น กลุ่มพ่อบ้านมีหน้าที่ทางด้านจัดสถานที่ติดต่อประสานงานกับชุมชนอื่น กลุ่มแม่บ้านมีหน้าที่ด้านอาหารการกินที่จะใช้เลี้ยงพระสงฆ์ ตลอดจนแขกหรือที่จะมาร่วมงานในแต่ละวัน กลุ่มหนุ่มสาวอาจมีหน้าที่บริการยกข้าวน้ำมาเลี้ยงแขก และอาจรวมถึงการติดต่อมหรสพที่จะมาเล่นในงานครั้งนั้น ฝ่ายกลุ่มผู้เฒ่าชายส่วนใหญ่ก็จะได้รับมอบหมายให้มีหน้าที่ด้านศาสนพิธีและการต้อนรับแขกหรือที่จะมาทำบุญร่วมกัน และกลุ่มผู้เฒ่าหญิงก็มีหน้าที่แตงดาเครื่องไทยทาน ของใช้ที่จะใช้ในพิธีทางศาสนา สำหรับหญิงสาวจะได้รับการฝึกให้ให้เป็นช่างฟ้อน เพื่อฟ้อนรับครวทานหรือไทยทานที่จะแห่เข้าสู่วัดในวันงาน เมื่อแบ่งหน้าที่กันแล้วต่างฝ่ายก็จะไปจัดเตรียมวางแผนดำเนินงานในฝ่ายของตนตามที่ได้รับมอบหมาย แต่ละฝ่ายจะมีการประสานงานกันตลอดเวลา ส่วนแต่ละครอบครัวก็จะเตรียมเครื่องปัจจัยไทยทาน แตงดา ดับครวทาน ซึ่งอาจทำเป็นการภายในครอบครัวหรือจัดทำร่วมกันเป็นกลุ่มก็ได้ เตรียมการต้อนรับญาติพี่น้องต่างบ้าน ซึ่งมักจะมานอนแรมเพื่อแอมปอยหลวง โดยเฉพาะทางด้านอาหารการกินบางบ้านถึงกับต้องซื้อหมูหรือวัวเป็นตัวเพื่อล้มมา “เลี้ยงดู” แขกญาติพี่น้อง ตลอดจนจัดหาที่นอนหมอนมุ้งเตรียมไว้ตามจำนวนคนที่คาดว่าจะมาเที่ยวงาน สิ่งสำคัญที่ทุกครอบครัวจะไม่ลืมคือ การจัดหาเสื้อผ้าใหม่สำหรับทุกคนในครอบครัว

ที่จะใส่ไปเที่ยวงาน โดยเฉพาะเด็กและหนุ่มสาวจะถือคักเป็นพิเศษ ดังนั้นตลาดในช่วงก่อนวันงาน จะถือคักไปด้วยผู้คนจับจ่ายสิ่งของตามความประสงค์ของคนก่อนที่จะมีงานปอยหลวงนั้น จะมีการทานตุงและซ่อ (ซงสามเหลี่ยม) สมัยก่อนตุงนี้จะเป็นผืนผ้าที่ถักทอด้วยด้ายซึ่งอาจมีการประดับด้วยดิ้นสีเงิน สีทอง หรือสีอื่น ๆ ที่สวยงาม บางผืนอาจทอเป็นรูปปี่นักขัตร์ที่ตนเกิด ความยาวของตุงประมาณ 3-4 วา และมีความกว้างประมาณ 1 ใน 16 ของความยาว ทั้งนี้จะนำตุงไปปักเรียงรายกันไว้ตามถนนหนทางเข้าหมู่บ้าน ส่วนซ่อหรือซงสามเหลี่ยมซึ่งหากใช้เป็นการชั่วคราวก็จะตัดด้วยกระดาษ มีความยาวขนาดประมาณ 1 ศอก กว้างประมาณ 1 คืบ ก็ถวายทานพร้อมกับการตุง การถวายทานจะทำกันในพระวิหาร พร้อมกับการตักบาตรทำบุญ โดยปกติในวันศีล หรือวันธรรมสวนะ ก่อนที่จะถึงวันงานปอยหลวง ดังนั้นที่เรียงรายสลักกันอย่างสวยงามสองข้างทางจะเป็นสัญลักษณ์ให้คนที่สัญจรผ่านไปมาได้ทราบว่า วัดแห่งนั้นกำลังจะมีปอยหลวง นอกจากจะมีการทานตุงผ้าแล้ว ทางวัดอาจจะจัดทำธงชาติและธงธรรมจักรอันเป็นสัญลักษณ์ของชาติและพระพุทธศาสนา ปักตลอดแนวตามบริเวณหน้าวัดหรือทางเข้าวัดทุกด้าน

สิ่งพิเศษที่จะต้องจัดเตรียมก่อนที่จะมีงานปอยหลวงตามความเชื่อในโบราณประเพณี เมื่อจะมีงานพิธีต้องมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ปกป้องคุ้มครองให้งานดำเนินไปโดยราบรื่น ไม่มีปัญหาหรืออุปสรรคใดๆ ให้เดือดร้อนจึงมีการอัญเชิญพระอุปคุตมาคุ้มครองงานพระอุปคุตนี้ได้ชื่อว่าเป็นอรหันต์ที่อาศัยอยู่ในสระคือทะเล เป็นผู้ที่สามารถปราบพระยามารที่อาจมาทำลายพิธีทำบุญนี้ได้ ในการอัญเชิญอุปคุตนั้นชาวบ้านนำขบวนแห่ไปอัญเชิญพระอุปคุตไปที่แม่น้ำ แล้วให้ตัวแทนลงไปงมก้อนหินขึ้นมาแล้วถามคนที่รอบนฝั่งว่า “ใช่หรือไม่” เมื่อคนบนฝั่งบอกว่า “ไม่ใช่” ก็มหาต่อไป จนคนบนฝั่งบอกว่า “ใช่แล้ว” ก็เชิญก้อนหินที่สมมติว่าเป็นอุปคุตไปใส่พานที่เตรียมมาด้วย จากนั้นก็พากันแห่เพื่อนำไปไว้บนหออุปคุตที่สร้างคล้ายศาลเพียงตาหลังคามุงด้วยผ้าขาว ซึ่งจะตั้งไว้ที่ข้างวิหาร บาตร กรวยดอกไม้ธูปเทียน คนโทน้ำและสำหรับอาหาร 1 สำหรับและประตูรั้วปกสัพันแทนร่มกันแดดกันฝนและจะต้องถวายสำหรับอาหารทั้งมือเช้าและเพล เมื่อเสร็จงานปอยหลวงแล้วก็จะมีการอัญเชิญอุปคุตกลับไปสู่แม่น้ำที่นำมานั้น

สิ่งสำคัญที่อาจถือเป็นหัวใจของปอยหลวงคือต้นคร้วทาน ซึ่งชาวบ้านที่จัดงานและชาวบ้านจากต่างหมู่บ้านจะนำมาถวายทานกันแทบทุกครอบครัว บรรยากาศที่สนุกสนานครึกครื้นที่สุดของงานคือ ช่วงที่มีการแห่ต้นคร้วทานไปถวายวัด ในช่วงบ่ายหรือเย็น จะมีการตีกลองฆ้อง และฟ้อนที่นิยมคือฟ้อนเล็บส่วนฟ้อนอย่างอื่น เช่น ฟ้อนเงี้ยว ฟ้อนดาบ ซ่างฟ้อนจะฟ้อนในบริเวณที่มีคนมุงดูคร้วทานอย่างหนาแน่น อย่างบริเวณประตูวัดก่อนที่จะเคลื่อนเข้าไปในวัดหรือลานวัด ระหว่างที่แห่ต้นคร้วทาน ศรัทธาเจ้าภาพจะทำการโปรยทาน (ใช้เงินเหรียญฝังไว้ในลูกมะนาว) ไปด้วย ต้นคร้วทานนี้อาจทำได้หลายรูปแบบตามแต่ความคิด

สร้างสรรค์แต่ละคนจะคิดขึ้นมา ถ้าต้นครัวทานของใครสวยงามก็จะเป็นที่ชื่นชมของบรรดาแขกหรือ ตลอดจนบุคคลที่จะมาชื่นชมกันอย่างคับคั่ง ต้นครัวทานจะต้องมียอดหรือเงินธนบัตรจำนวนต่าง ๆ ที่ใช้ไม้ตัดหนีบไว้และเสียบที่ต้นเป็นข้อสั้นอย่างสวยงาม บรรยากาศในงานปอยหลวงนั้นจะคึกคักเต็มไปด้วยผู้คน ทั้งคนแก่ หนุ่มสาว เด็กเล็ก พ่อค้าแม่ค้า ศรัทธาญาติโยม ตลอดจนพระสงฆ์องค์เจ้า ที่มาร่วมงานตามคำเชิญของวัดเจ้าภาพ พระภิกษุที่ได้รับอาราธนา นิมนต์มาเป็นพิเศษ เพื่อเป็นเจ้าพรนั้นจะเป็นผู้ที่มีน้ำเสียงในการให้พรเพราะมีโวหารที่สละสลวย เพราะจะต้องให้พรแก่ศรัทธาที่นำต้นครัวทานมาถวายทาน เจ้าภาพอาจจะพรรณนาถึงความงดงามของต้นครัวทานนั้น ๆ เพื่อให้ผู้ที่นำครัวทานมาถวายทานเกิดความปลาบปลื้มใจ ผู้ที่เสร็จภารกิจทางด้านศาสนา แล้วยังจะไปนั่งชมมหรสพต่าง ๆ ในเวลาประมาณ 3-5 วันที่จัดงานปอยหลวงนั้น ทางวัดเจ้าภาพจะจัดอาหารเลี้ยงคนที่มาร่วมงานทั้งมีอยู่กลางวันและมีเย็น ชนิดกับข้าวที่นิยมทำเลี้ยงกัน เช่น ยำหนั๋ง แกงหยวกกล้วย เป็นต้น ขนมที่นำมาเลี้ยง เช่น ขนมศิลาอ่อน ขนมปาด ขนมเปียกปูน ไร่มะพร้าว สำหรับสถานที่เลี้ยงอาหารนั้นเป็นปะรำที่ต่อขึ้นง่าย ๆ หลังคาทำเป็นถ่มหรือแผงไม้ไผ่สานประกบใบตองตึง หรือกระดาษปะรำนี้ปกติใช้เป็นกองอำนวยการหรือศูนย์ประชาสัมพันธ์ ซึ่งตั้งเครื่องกระจายเสียงและเป็นที่รับบริจาคกรณีพิเศษอื่น ๆ ด้วยบนพื้นซึ่งใช้ตั้งขัน โตกอาหารจะปูด้วยฟางก่อนที่อาหารจะปูเสื่อทับอีกชั้นหนึ่ง แยกหรือที่มานางานจะนั่งคางว คือล้อมวงกินอาหารแล้วดื่มน้ำที่นำต้นหรือคนโทที่ตั้งไว้เป็นจุด ๆ หรืออาจดื่มที่หิ้งน้ำที่จัดตั้งไว้ตามบริเวณงานก็ได้

เมื่องานเฉลิมฉลองเสร็จสิ้นลงตามที่กำหนดไว้แล้ว วันสุดท้ายหลังวันฉลองก็จะมีพิธีถวายทานสาสนวัตถุหรือสาสนสถานที่ร่วมมือกันและมีเจตนาจะถวายทาน โดยในช่วงเช้าจะมีการทำบุญใส่บาตรแล้วปูอาจารย์ที่กล่าวเวรทาน พระสงฆ์อนุโมทนาแล้วก็ป็นเสร็จพิธี (สัมภามณ์ พ้อหลวงคำปึง ดวงคำดี)

3.3) ประเพณีทานหัวผิงไฟพระเจ้า การทานหัวผิงพระเจ้าหรือการถวายพื้นเพื่อจุดไฟผิงแก่พระพุทธเจ้ารูปนี้ เป็นพิธีที่จัดทำขึ้นในฤดูหนาว ทั้งนี้เพราะในบริเวณจังหวัดเชียงใหม่ในช่วงเดือนสี่ (ประมาณเดือนมกราคม) อากาศหนาวมาก ประชาชนเห็นว่าพระเจ้าหรือพระพุทธรูปก็จะหนาวด้วย จึงได้ร่วมกันขนเอาพื้นมากองรวมกันเพื่อจุดไฟให้พระเจ้าผิงไฟ เจ้าอาวาสจะให้ภิกษุสามเณรหรือศิษย์ทั้งหลายเข้าป่าหาพื้น โดยเลือกเอาไม้พื้นที่มีสีขาวให้ถ่านดี และไม่แตกเวลาติดไฟเพื่อใช้เป็นหัวผิงไฟพระเจ้า ชนิดไม้ที่นิยมมาก เช่น ไม้คนทา ไม้โมกมัน ไม้สะคร้อหรือไม้มะขาม เป็นต้น เมื่อได้พื้นมากแล้วก็จะตากเปลือกไม้ออกและทอนให้ยาวทอนละประมาณ 1 วา ถ้าเป็นทอนเล็กก็ให้ยาวทอนละ 1 สอก จากนั้นจึงนับทอนไม้ให้เท่ากับจำนวนปีพระชนม์ของพระพุทธเจ้าคือ 80 แล้วมัดไว้เป็นมัด ๆ จากนั้นจึงขนไปรวมกันที่ลานข้างวิหารเรียงกันเป็นวงกลมสูงขึ้นไป 1 วา บางครั้งอาจจะสะโปก หรือถูกแตกที่ทำด้วย

ท่อนไม้ไฟไว้ด้วยก็ได้ เมื่อเตรียมการแล้วนำพานข้าวตอกคอกไม้ ฟืนท่อนยาว 1 ว่า หนึ่งมัดพร้อมด้วยสารอาหาร เมื่อไหว้พระรับศีลเรียบร้อยแล้วก็จะกล่าวคำถวาย จากนั้นให้เอาฟืนเข้าประเคนหน้าพระพุทธรูปองค์ประธานในพิธีการจุดกองไฟหรือกองฟืนนั้น จะทำให้เข้ววันรุ่งขึ้นถัดมาประมาณ 4-5 นาฬิกา โดยเจ้าอาวาสจะจุดไฟขึ้นเป็นท่านแรกพร้อมกับให้ ดิฉันออกไปด้วย 3 ลา เพื่อให้ประชาชนได้รู้และร่วมอนุโมทนาในการบุญครั้งนั้นด้วย (สัมภาษณ์พ่อหลวงคำปึง ดวงคำดี)

3.4) ประเพณีเดือน 9 เป็ง หรือ ประเพณีสงกรานต์พระธาตุ ตรงกับวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 9 ของทุกปี (วันวิสาขบูชา) มีการทำบุญตักบาตร ฟังเทศฟังธรรม สงกรานต์พระธาตุ เวียนเทียน และการละเล่นต่าง ๆ เช่น การจุดบั้งไฟ คนตรีพื้นบ้าน และฉายภาพยนตร์ (สัมภาษณ์ พ่อหลวงคำปึง ดวงคำดี)

4.2 ความพร้อมในการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมเพื่อการท่องเที่ยว

4.2.1 ความพร้อมในการพัฒนาในพื้นที่

จากการศึกษาถึงความพร้อมของชุมชนในการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมเพื่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของชุมชนบ้านป่าสักงาม พบว่า ชุมชนบ้านป่าสักงามมีทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ ถือเป็นสมบัติของชุมชนในท้องถิ่น โดยเฉพาะเป็นแหล่งเรียนรู้ทางธรรมชาติได้เป็นอย่างดี มีจุดเด่น และจุดสนใจสามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวมาเยี่ยมชม รวมถึงกิจกรรมการท่องเที่ยวที่มีความเหมาะสม และสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติอีกด้วย จากการสำรวจทรัพยากรเพื่อเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศของหมู่บ้านป่าสักงาม ได้แก่ แผ่นดินหวัดป่าชันน้ำ แหล่งดินโป่ง (กาดผี) อ่างเก็บน้ำ ถ้ำ และวัดร้าง จากผลการสำรวจและสอบถามจากแหล่งข้อมูล พบว่าสิ่งต่าง ๆ ของทรัพยากรยังอยู่ในสภาพที่สมบูรณ์ แต่ยังคงขาดการพัฒนาในพื้นที่ และคิดว่ากรท่องเที่ยวเป็นเพียงอาชีพเสริมที่ชุมชนมีความต้องการ และยังคงขาดแนวทางการบริหารจัดการที่นำไปสู่การพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนอย่างมีประสิทธิภาพ ในการการศึกษาครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้มุ่งประเด็นปัญหาการตั้งคำถามและผู้ศึกษาพยายามแสวงหาคำตอบ เพื่อให้ชุมชนบ้านป่าสักงามได้เข้าใจถึงความพร้อมของชุมชนว่าสามารถที่จะจัดการให้หมู่บ้านเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศได้หรือไม่ มีการกำหนดขอบเขตด้านพื้นที่อย่างไร มีจุดเด่นที่สามารถดึงดูดใจนักท่องเที่ยวหรือไม่ ชุมชนมีการจัดการด้านพื้นที่ในการอำนวยความสะดวกอะไรบ้าง ตลอดจนการเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวมีสภาพอย่างไร จากการศึกษาและสอบถามแหล่งข้อมูล พบว่า หมู่บ้านป่าสักงามมีสภาพพื้นที่ที่เหมาะสมในการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยว แต่ยังคงขาดการพัฒนาในด้านต่าง ๆ ทำให้

ชุมชนขาดประสิทธิภาพในการดูแลรักษาทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมทางการท่องเที่ยว ซึ่งในอนาคตสภาพความเสื่อมโทรมก็จะเกิดขึ้น ดังเช่น แหล่งท่องเที่ยวอื่น ๆ ที่ประสบมา

ผู้ศึกษาและกลุ่มตัวแทนเยาวชนของหมู่บ้าน ได้ดำเนินการจัดประชุมประชาชนในหมู่บ้าน เพื่อศึกษาความต้องการของชุมชนในการที่จะให้หมู่บ้านเป็นแหล่งท่องเที่ยวหรือไม่ จากการประชุมพบว่า ชาวบ้านส่วนใหญ่มีความต้องการแต่ยังคงขาดความรู้ ความเข้าใจ เกี่ยวกับการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ในส่วนของกลุ่มอนุรักษ์พิทักษ์ป่าเกรงว่า จะเกิดผลกระทบทางด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม เนื่องจากขาดความพร้อมในด้านการจัดการอีกหลายเรื่อง ในส่วนของกลุ่มชาวบ้านส่วนใหญ่คิดว่าถ้ามีการท่องเที่ยวเข้ามาในหมู่บ้านจะทำให้มีรายได้เพิ่มขึ้นทำให้คุณภาพชีวิตดีขึ้น เพราะปัจจุบันมีอาชีพหลักคือ รับจ้างทั่วไปและหาของป่า มีรายได้ในการดำเนินชีวิตค่อนข้างไม่เพียงพอ และยังมีอีกหลายครอบครัวที่ต้องประสบปัญหาภาระหนี้สินเนื่องจากส่งบุตรหลานออกไปเรียนนอกหมู่บ้าน รายได้ประจำก็ไม่แน่นอน ถ้าหากสามารถทำให้หมู่บ้านเป็นแหล่งท่องเที่ยว เชื่อว่าจะมีรายได้เสริมเพื่อลดปัญหา ยาเสพติดและการตัดไม้ทำลายป่าได้ ผู้เฒ่าผู้แก่ในหมู่บ้านก็จะมีรายได้เสริมจากการทำของที่ระลึกขาย ทำให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็งสามารถพึ่งตนเองได้

จากการศึกษาและการสำรวจจากแหล่งข้อมูล พบว่า ชุมชนบ้านป่าสักงาม มีสภาพพื้นที่ที่เหมาะสมในการพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ได้แก่

1) แผ่นดินหวิด

แผ่นดินหวิดเป็นหน้าผาที่ยุบตัวลง เป็นแหล่งจุดชมวิวยอดนิยมของหมู่บ้าน และเป็นสิ่งที่มีจุดเด่นสำหรับนักท่องเที่ยวส่วนใหญ่ได้เข้ามานั่งพักผ่อน และนำอาหารมารับประทาน มีสิ่งอำนวยความสะดวกสำหรับให้บริการ ได้แก่ ห้องน้ำ จำนวน 1 ห้อง ศาลานั่งพัก จำนวน 1 หลัง และ โต๊ะม้าหิน จำนวน 2 ชุด จากจุดชมวิวที่แผ่นดินหวิดสามารถใช้เป็นเส้นทางในการเดินป่า และลงไปสู่น้ำตกด้านล่าง เส้นทางเข้าออกสะดวกสบายในการเข้าถึง สามารถนำรถยนต์เข้าไปได้ แต่ยังไม่มียานจอดรถ และไม่มีภาชนะสำหรับทิ้งขยะ เนื่องจากยังไม่มีจัดการใด ๆ ทั้งสิ้น

จากการประชุมหารือของคณะกรรมการหมู่บ้าน ได้คิดหาแนวทางแก้ปัญหา โดยจะพัฒนาพื้นที่ ด้วยการเพิ่มจำนวนที่นั่งพักผ่อน โดยหาวัสดุที่เป็นไม้มาทำ และเพิ่มจำนวนห้องน้ำอีก 1 ห้อง แยกหญิง/ชาย โดยจะของบประมาณจาก อบต. หรือหน่วยงานและองค์กรอื่น ๆ สนับสนุน

ภาพที่ 2 แผ่นดินหวัด บริเวณหน้าผา บ้านป่าสักงาม

2) แหล่งดินโป่ง

แหล่งดินโป่ง เป็นแหล่งดินที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ แต่ก่อนไม่มีหญ้าขึ้น จะมีสัตว์ป่ามาวิ่งเล่น เช่น กระต่าย กวาง เก้ง มากินดินโป่งเป็นอาหาร แต่ชาวบ้านเรียกแหล่งดินโป่งว่า “กาดผี” เพราะเนื่องจากมีความเชื่อและเล่าต่อกันมาว่า บริเวณแหล่งดินโป่ง ไม่มีต้นไม้ หรือใบไม้ อยู่รอบบริเวณนั้นเลย ดูสะอาด เรียบร้อยเหมือนมีใครมาเก็บกวาด จึงคิดว่าเป็นตลาดที่มีผีมา อยู่บริเวณรอบดินโป่ง จึงเรียกกันต่อ ๆ มาว่ากาดผี สภาพปัญหาปัจจุบัน

- เส้นทางเข้าออกสะดวกสบาย เข้าถึงได้ง่าย
- ไม่มีสถานที่นั่งพักผ่อน และไม่จำเป็นต้องพัฒนาพื้นที่ เนื่องจากใช้เวลาดูเพียง 10 นาทีและคิดว่าไม่จำเป็นต้องจัดการใด ๆ ปล่อยให้เป็นธรรมชาติเหมือนเดิม

ภาพที่ 3 แหล่งดินโป่ง หรือกาดผีบ้านป่าสักงาม

3) ป่าซับน้ำ

นายสมคิด บัวแผ่น เจ้าหน้าที่ อบต. ของหมู่บ้าน กล่าวถึงแหล่งท่องเที่ยวที่น่าสนใจ แหล่งป่าซับน้ำเป็นแหล่งศึกษาเรียนรู้ของชุมชน มีหมู่บ้านอื่น หรือ ชุมชนในเครือข่ายนำไปศึกษาเพื่อให้เกิดจิตสำนึกในการหวงแหนทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ โดยเฉพาะคนในหมู่บ้านป่าสักงาม เนื่องจากเป็นแหล่งน้ำเพื่อการเกษตรและอุปโภคบริโภค มีพืชสมุนไพรหลายชนิดเป็นแหล่งอาหารของคนในชุมชน ป่าซับน้ำแห่งนี้ถือว่าเป็นต้นน้ำของป่าขุนแม่กวาง ซึ่งตอนนี้อยู่เป็นแหล่งศึกษาวิจัยของนักศึกษาและผู้สนใจทั่วไปที่เข้ามาเยี่ยมชม การศึกษาพบว่าสภาพปัญหาปัจจุบัน ยังไม่มีการจัดการใดๆ ทั้งสิ้น มีเส้นทางเข้าออกสะดวกสบาย มีทางเท้าเดิน

ภาพที่ 4 ป่าซับน้ำ บริเวณพื้นที่ป่าอนุรักษ์บ้านป่าสักงาม

4) อ่างเก็บน้ำ

หมู่บ้านป่าสักงาม เริ่มก่อสร้างอ่างเก็บน้ำเมื่อ ปี พ.ศ. 2538 ความจุของอ่าง 800,000 ลูกบาศก์เมตร มีวัตถุประสงค์ เพื่อนำน้ำมาใช้ในการเกษตรและเป็นแหล่งประมงเพื่อเลี้ยงปลาของหมู่บ้าน และเพื่อให้พื้นที่รอบอ่างเก็บน้ำเกิดความชุ่มชื้นอุดมสมบูรณ์ ช่วยชะลอความไหลแรงของน้ำป่าในช่วงฤดูน้ำหลากและสามารถเก็บน้ำไว้ใช้ได้ตลอดปี สภาพปัญหาปัจจุบันเป็นเส้นทางคมนาคมทางเรือของคนในหมู่บ้านและนักท่องเที่ยว มีจำนวนเรือ 2 ลำ วิ่งวันละ 2 รอบ มีผู้โดยสารประจำ คือ ครู 2 ท่าน และชาวบ้านที่ทำงานนอกพื้นที่ เรือมีจำนวน 2 ลำ ยังไม่มีมาตรฐานหรือการจัดการใดๆ ไม่มีท่าจอดเรือและอุปกรณ์ในการช่วยเหลือเมื่อเกิดอุบัติเหตุ เช่น ห่วงยาง ชูชีพ

ภาพที่ 5 อ่างเก็บน้ำเขื่อนแม่กวง

5) แหล่งน้ำตก

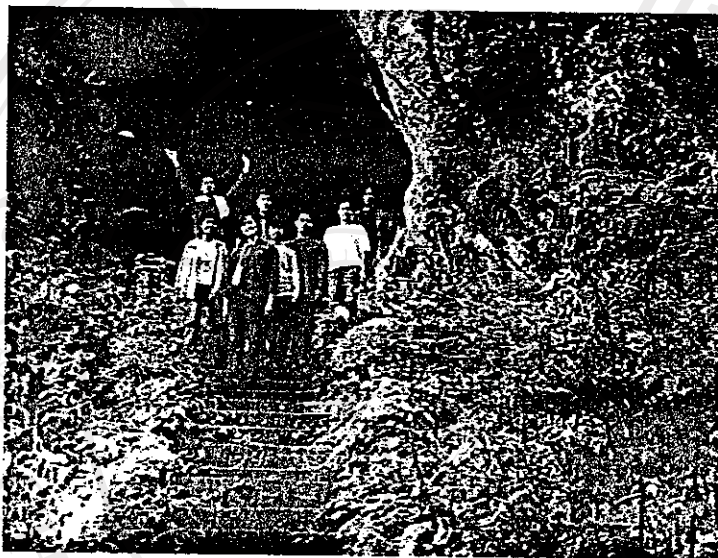
สภาพแหล่งน้ำตกของหมู่บ้านป่าสักงาม พบว่า เป็นแหล่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ เมื่อก่อนมีน้ำไหลออกมาตลอดปี จากชาวบ้านมีการตัดไม้ทำลายป่า เพื่ออาชีพในทางเศรษฐกิจ น้ำตกก็แห้งจนไม่มีน้ำไหลในช่วงระยะเวลาหนึ่ง หลังจากที่ชาวบ้านมีการอนุรักษ์ป่า โดยได้รับความรู้และการพัฒนาจากศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ เริ่มตั้งแต่ พ.ศ. 2535 เป็นต้นมาจนถึงปัจจุบัน น้ำก็เริ่มไหลกลับคืนสู่ความอุดมสมบูรณ์ กลุ่มเยาวชนกล่าวว่า สภาพปัญหาในปัจจุบันพบว่า ยังไม่มีการพัฒนาเส้นทางเดินเข้าไปยังแหล่งน้ำตก มีเพียงสถานที่พักผ่อนบริเวณค่ายสิ่งแวดล้อม ซึ่งนักท่องเที่ยวจะเข้ามานั่งเล่นน้ำและรับประทานอาหาร ไม่มีการจัดการด้านความอำนวยความสะดวก และมาตรการ กฎระเบียบต่าง ๆ

ภาพที่ 6 น้ำตกภายในหมู่บ้านป่าสักงาม

6) ถ้ำ

ถ้ำที่อยู่บริเวณรอบหมู่บ้านป่าสักงาม ชาวบ้านส่วนใหญ่ใช้เป็นที่พักหลบฝน เวลาไปเก็บของป่า ในถ้ำมีเนื้อที่ไม่กว้างมากและมีน้ำค้างอยู่ข้างใน ถ้ำในหมู่บ้านป่าสักงามมีหลายแห่ง ได้แก่ ถ้ำเห็บ ถ้ำหลวง ถ้ำขาม ถ้ำก้อ ถ้ำน้ำบ่อ และถ้ำเก้าสูง ต่อมาชาวบ้านได้พัฒนาถ้ำหลวง โดยการสร้างบันไดคอนกรีต และมีการสร้างแท่นพระพุทธรูปมากมายไว้ที่ถ้ำ เพื่อให้ชาวบ้านได้กราบไว้ และเป็นທີ່ศึกษาหาความรู้ในด้านประวัติศาสตร์ พบว่าสภาพปัจจุบันยังไม่มีการพัฒนาใดๆ

ภาพที่ 7 ถ้ำหลวง บริเวณหมู่บ้านป่าสักงาม
(ที่มา: การศึกษานานาชาติ มหาวิทยาลัยแม่โจ้, 2546)

ความพร้อมในการพัฒนาทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมด้านพื้นที่เพื่อให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวของชุมชนบ้านป่าสักงาม ถือว่ามีความพร้อมในด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ ซึ่งเป็นสมบัติส่วนรวมของคนในท้องถิ่น โดยเฉพาะความหลากหลายทางด้านกายภาพของพื้นที่ตั้งซึ่งไม่ห่างไกลจากตัวเมืองเชียงใหม่ ถ้าพิจารณาในด้านของการท่องเที่ยว ลักษณะของภูมิประเทศและภูมิอากาศ มีป่าหนาแน่น ทำให้สภาพอากาศค่อนข้างเย็นตลอดปี และสิ่งแวดล้อมทางชีวภาพ มีความหลากหลายของพันธุ์พืชและสมุนไพร ซึ่งพบได้ในป่าเบญจพรรณ ป่าเต็งรัง และป่าดิบแล้ง ตลอดจนความหลากหลายของสัตว์ป่าที่หายาก ได้แก่ วัวแดง ไก่ฟ้าพญาลอ หมูดำแก่ง กระต่ายป่า นกยูง และเสียงร้องของฝูงลิง (ลมภายณ์ ลุงยี่น ปันใจ) และนอกจากนี้ยังมีประเภทของสัตว์น้ำ ที่สามารถวัดคุณภาพของน้ำในหมู่บ้านว่าอยู่ในระดับคุณภาพที่ดี เหล่านี้ล้วนเป็นจุดเด่น และเป็นสิ่งดึงดูดใจที่สามารถให้นักท่องเที่ยวเดินทางมาเยี่ยมชม รวมถึงการจัดกิจกรรมที่น่าสนใจ ให้มีความสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติได้อีกด้วย จากผลการสำรวจและการศึกษาพบว่า ทรัพยากรในแหล่งท่องเที่ยวของหมู่บ้านป่าสักงามยังขาดประสิทธิภาพในการ

ดูแลรักษา และการบริหารจัดการที่ถูกต้องเหมาะสมในการพัฒนาสภาพแวดล้อม ถ้าหากไม่ดำเนินการจัดการใด ๆ ในอนาคตความเสื่อมโทรมของทรัพยากรทางการท่องเที่ยวก็จะเกิดขึ้น ดังเช่น แหล่งท่องเที่ยวหลาย ๆ แห่งที่ประสบมา

4.2 ความพร้อมในการจัดการทรัพยากรเพื่อการท่องเที่ยว

การศึกษาความพร้อมในการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม เพื่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของชุมชนบ้านป่าสักงาม ประกอบด้วย การจัดการ โครงสร้างพื้นฐานและการให้บริการด้านท่องเที่ยว ได้แก่ การจัดการด้านที่พัก การจัดการด้านบริการอาหารและเครื่องดื่ม การจัดการด้านคมนาคม การจัดการด้านขยะ การจัดการด้านน้ำเสีย การจัดการด้านความปลอดภัย และการจัดการมาตรการ กฎระเบียบข้อบังคับของชุมชน การจัดการด้านบริการข้อมูลข่าวสาร การจัดการด้านสื่อความหมาย ป้าย/สัญลักษณ์ และความพร้อมในการให้การศึกษา/กิจกรรม ตลอดจนความพร้อมในการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการด้านท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

จากการศึกษาพบว่า คณะกรรมการที่มีส่วนเกี่ยวข้องของหมู่บ้านป่าสักงาม ได้วางแผนการจัดการ โครงสร้างพื้นฐานในด้านต่าง ๆ ดังนี้

1) การจัดการด้านที่พัก

เนื่องจากพื้นที่ส่วนใหญ่ในแหล่งท่องเที่ยวของหมู่บ้านป่าสักงาม อยู่ในความดูแลของโครงการพัฒนาป่าชุมชนแม่กวัง และศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ โดยมีตัวแทนเจ้าหน้าที่ป่าไม้ มีบทบาทในการส่งเสริมการพัฒนาในด้านต่าง ๆ ดังนั้น จึงมีการแบ่งโซนของพื้นที่สำหรับปลูกป่าอนุรักษ์และสวนสมุนไพร นอกจากนี้ได้จัดทำค่ายสิ่งแวดล้อมเพื่อสำหรับเป็นที่พักแรมของนักศึกษาและนักท่องเที่ยวที่มีความสนใจมาศึกษาหาความรู้ ซึ่งอยู่ห่างจากหมู่บ้าน ประมาณ 2 กิโลเมตร

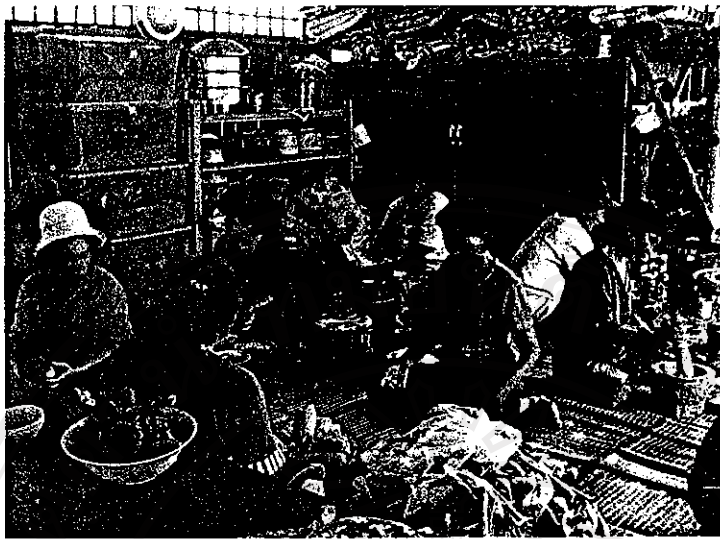
ภาพที่ 8 การจัดการที่พักแรมค่ายสิ่งแวดล้อมศึกษา หมู่บ้านป่าสักงาม

จากการสำรวจพบว่า สิ่งปลูกสร้างมีการออกแบบรูปทรงและวัสดุที่ใช้ภายในห้องถิ่น ให้กลมกลืนและสอดคล้องกับธรรมชาติ มีการจัดการในการดูแลรักษาเป็นอย่างดี โดยกลุ่มอนุรักษ์พิทักษ์ป่า เป็นผู้รับผิดชอบ ได้แก่

- จำนวนบ้านพักรับรอง จำนวน 7 ห้อง มีห้องน้ำภายในบ้านพักทุกหลัง และมีบริเวณที่สำหรับกางเต็นท์ จำนวน 50 หลัง มีห้องน้ำส่วนกลางไว้บริการ 1 จุด แยกหญิง/ชาย
- ด้านความสะอาดของอุปกรณ์ในการนอน เช่น ที่นอน หมอน มุ้ง เต็นท์ มีการเก็บดูแลรักษาเป็นอย่างดี โดยมีกลุ่มแม่บ้านเข้ามาทำความสะอาด
- ด้านความปลอดภัย มีเจ้าหน้าที่อนุรักษ์พิทักษ์ป่า จัดเวรยามในแต่ละครั้งที่มีผู้มาพัก
- ด้านที่พักมีความเป็นส่วนตัว เนื่องจากอยู่ห่างจากหมู่บ้าน
- แหล่งที่พักสามารถเดินทางเข้าถึงสะดวก มีบริเวณจอดรถอยู่ด้านล่างของบ้านพัก
- องค์กรที่รับผิดชอบ ได้แก่ กลุ่มอนุรักษ์พิทักษ์ป่า และกลุ่มแม่บ้าน

2) การจัดการด้านบริการอาหารและเครื่องดื่ม

ในส่วนของการให้บริการด้านอาหารและเครื่องดื่มสำหรับนักท่องเที่ยว มีกลุ่มแม่บ้านเป็นผู้รับผิดชอบในการประกอบอาหาร และนำเครื่องดื่มมาจำหน่ายให้แก่นักท่องเที่ยว ในแต่ละครั้งที่มีนักท่องเที่ยวเข้ามาพัก จะมีการสั่งจองอาหารล่วงหน้า 1 อาทิตย์ โดยกำหนดราคาสำหรับนักท่องเที่ยวหนึ่งคนต่อมื้ออาหาร คนละ 40 บาทต่อมื้อ เป็นอาหารพื้นบ้านที่ซื้อวัตถุดิบจากกลุ่มคนในหมู่บ้านเป็นหลัก เช่น ไข่ ปลา กบ ผัก และผลไม้ ซึ่งจะมีกลุ่มกบ กลุ่มปลา และกลุ่มหมูป่า พบว่าส่วนใหญ่เป็นกลุ่มเจ้าหน้าที่พิทักษ์ป่าและกลุ่มแม่บ้านเป็นสมาชิกของกลุ่มอาชีพต่าง ๆ ส่วนวัตถุดิบ หรือ เครื่องปรุงรส และอาหารนอกรายการที่ในท้องถิ่นไม่มี กลุ่มแม่บ้านจะเดินทางไปตลาดแม่มาลัย หรือ ตลาดวโรรส (ภาคหลวง)

ภาพที่ 9 สถานที่ประกอบอาหารของกลุ่มแม่บ้าน

จากการสอบถามและสังเกตสมาชิกกลุ่มแม่บ้าน ถึงมาตรฐานความสะอาดในการประกอบอาหาร พบว่า มีการแบ่งกลุ่มช่วยเหลือกัน เช่น แพนกล้างผักและทำความสะอาดอุปกรณ์ที่ใช้ในครัว เป็นกลุ่มหนุ่มสาวที่มีเวลาว่างจะมาช่วยกัน ส่วนในการปรุงรสชาติของอาหาร ส่วนใหญ่จะเป็นผู้สูงอายุและกลุ่มแม่บ้าน ในส่วนน้ำดื่มและน้ำใช้ประกอบอาหาร จะใช้น้ำฝนที่รองใส่ตุ่มไว้ ถ้ากรณีไม่พอใช้สำหรับนักท่องเที่ยวก็จะเข้าไปขอดามครัวเรือนมาใช้ แต่ถ้าในครัวเรือนไม่มีก็จะใช้อ่างเก็บน้ำของหมู่บ้าน โดยนำน้ำมาต้มและนำมาประกอบอาหาร ซึ่งทางกลุ่มแม่บ้านบอกว่า ตั้งแต่ใช้น้ำมาประกอบอาหารและดื่ม ยังไม่เคยเกิดปัญหาใด ๆ สำหรับนักท่องเที่ยวและคนในหมู่บ้าน นอกจากนี้ยังมีเครื่องต้มน้ำอืดลมและสุราไว้บริการสำหรับนักท่องเที่ยวอีกด้วย

3) การจัดการด้านคมนาคม

เนื่องจากเส้นทางคมนาคมของหมู่บ้านป่าสักงามสามารถเดินทางเข้าถึงหมู่บ้านได้ 2 เส้นทาง คือ เส้นทางจากถนนเชียงใหม่ - พริ้ว กิโลเมตรที่ 51 ปากทางเข้าสู่หมู่บ้านเป็นถนนลาดคอนกรีตอย่างดี ประมาณ 13 กิโลเมตร จะถึงหมู่บ้าน เส้นทางถนนภายในชุมชนสะดวกสบาย และเข้าถึงได้ง่ายในแหล่งท่องเที่ยวต่าง ๆ ในกรณีที่เป็นรถบัสใหญ่จะใช้วัด หรือ โรงเรียน เป็นที่จอดรถ และจากนั้นจะมีรถบรรทุกเล็กของคณะดำเนินการด้านท่องเที่ยวในหมู่บ้านมารับเข้าสู่ที่พักและพาชมจุดท่องเที่ยวต่าง ๆ

อีกเส้นทางจะใช้การคมนาคมทางน้ำ เพื่อเข้าสู่หมู่บ้าน คือ ทางเข้าเขื่อนแม่กวง จะมีท่าเรือประมง ซึ่งอยู่ในเขื่อนมีเรือโดยสารให้บริการ วันละ 2 รอบ รอบเช้า 8.00 น รอบเย็น 16.00 น. ค่าโดยสารสำหรับคนในหมู่บ้านเที่ยวละ 20 บาท หรือบางครั้ง 10 บาท ไม่นแน่นอน แต่สำหรับ

นักท่องเที่ยวที่มาเป็นหมู่คณะจะหมาล่า ๆ ละ 200 บาท นั่งได้ 20 คน จากการสังเกตสภาพของเรือ ไม่มีมาตรฐานในการรักษาความปลอดภัย และทำเรือสำหรับเทียบท่าก็ไม่มี ถนนทางขึ้นท่าเรือ มีความลาดชัน จากการสอบถามผู้มีหน้าที่เกี่ยวข้อง คิดว่าไม่มีปัญหาใด ๆ เพราะยังไม่มีอุบัติเหตุเกิดขึ้น

4) การจัดการด้านขยะ

จากการศึกษาและสำรวจพบว่าชุมชนบ้านป่าสักงาม มีการจัดการด้านขยะในแต่ละครัวเรือน ใช้วิธีการเผาเป็นส่วนใหญ่ เช่น ถุงพลาสติก และเศษกระดาษ ส่วนเศษอาหารจะทิ้งโคนต้นไม้ เพื่อเป็นปุ๋ย ผู้ศึกษาได้สังเกตและสอบถามวิธีการกำจัดขยะจากชาวบ้าน ได้คำตอบว่า ในครัวเรือนมีจำนวนสมาชิกไม่มากและการบริโภคส่วนใหญ่ เก็บหาของกินจากป่า เช่น ผักพื้นบ้าน กล้วย กล้วยน้ำว้า และ กบ ฯลฯ ถึงแม้ว่าจะมีการซื้อจากตลาดบ้างก็จะมีตระกร้าไปใส่ทำให้มีขยะจากบรรจุภัณฑ์น้อย จึงทำให้หมู่บ้านไม่มีการกำจัดขยะ

ในส่วนของสถานที่พักและประกอบอาหารสำหรับนักท่องเที่ยว พบว่า กลุ่มแม่บ้านกำจัดขยะ จะใช้วิธีการเผาขยะเช่นกัน เพราะวัตถุดิบที่นำมาประกอบอาหารสำหรับนักท่องเที่ยวจะเป็นอาหารพื้นบ้าน เช่น น้ำพริกข่ากบ ต้มยำปลา ผักผักตามฤดูกาล ในส่วนของเครื่องปรุงรสและเนื้อหมู และสิ่งจำเป็นอื่น ๆ ถ้าซื้อที่ตลาดขยะจากเศษกระดาษ และถุงพลาสติก จะทำการเผาทันที ส่วนขยะเปียกหรือเศษอาหาร จะทิ้งลงโคนต้นไม้ และแหล่งที่ปลูกผักและผลไม้รอบบริเวณโรงครัว

ในส่วนของนักท่องเที่ยวที่เข้ามาพักและได้นำสิ่งที่เป็นขยะเข้ามา มีจำนวนไม่มาก เนื่องจากนักท่องเที่ยวที่มาพักจะสั่งอาหารจากกลุ่มแม่บ้าน จึงมีการนำขยะจากภายนอกเข้ามาน้อยมาก และทางคณะกรรมการที่ดำเนินการด้านท่องเที่ยว ได้จัดทำถังขยะ ไม่มีฝาปิดติดตั้งไว้ที่จุดที่พักและบริเวณห้องน้ำส่วนกลาง อย่างละ 1 จุด ทำให้สามารถเก็บรวบรวมขยะได้ง่าย และหลังจากนั้นจะใช้วิธีกำจัดขยะด้วยการเผาที่หลังโรงครัว คณะกรรมการผู้ดูแลพื้นที่ มีความต้องการที่จะได้เตาเผาขยะ แต่เนื่องจากขาดงบประมาณ และเห็นว่ายังมีจำนวนขยะไม่มาก จึงยังไม่มีดำเนินการจัดการแก้ปัญหาดังกล่าว

5) การจัดการด้านน้ำเสีย

การจัดการน้ำเสีย ที่เกิดจากครัวเรือน และกิจกรรมการให้บริการด้านท่องเที่ยว ทั้ง 2 แหล่ง จากการศึกษพบว่า การจัดการน้ำเสียในครัวเรือน พบว่าทุกครัวเรือนจะมีบริเวณในการทำครัว และลานซักล้าง จัดอยู่ส่วนหนึ่งของบ้าน ดังนั้นน้ำเสียที่ใช้แล้วจะราดลงต้นไม้ที่อยู่บริเวณใกล้บ้าน บางครั้งน้ำที่ซักผ้าจะเทลงสู่พื้นดิน น้ำจะซึมลงไปจนแห้งเอง

ในส่วนน้ำเสียที่เกิดจากกิจกรรมด้านการท่องเที่ยว เช่น สถานที่พัก และ โรงครัว ประกอบอาหาร จะใช้วิธีการเทลงสู่พื้นดินปล่อยให้ไหลซึมไปเอง จากการสอบถามกลุ่มแม่บ้าน ถึงการจัดการน้ำเสียที่เกิดขึ้น คิดว่าไม่มีปัญหาใด ๆ เพราะพื้นที่กว้างขวาง และห่างไกลจากบ่อน้ำ ใช้ และน้ำที่ล้างภาชนะจะนำไปรดผักสวนครัวที่ปลูกบริเวณใกล้โรงครัว

6) การจัดการด้านรักษาความปลอดภัย

จากการสอบถามและสังเกต ในด้านการรักษาความปลอดภัยของชุมชน พบว่า พื้นที่ของหมู่บ้านป่าสักงามอยู่ในความดูแลของศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ และป่าขุนแม่กวาง องค์กรป่าไม้ และ นายปรีชา ไทยประสงค์ ปลัดอำเภอคอยสะเก็ด ซึ่งรับผิดชอบในด้านการพัฒนาชุมชน มากกว่า 15 ปี กล่าวว่า ชุมชนบ้านป่าสักงาม มีความปลอดภัยสูง มีเพียงหมู่บ้านเดียวที่ดูแลพื้นที่ประมาณ 70,000 ไร่ ชาวบ้านส่วนใหญ่เป็นเครือญาติกัน มีการติดต่อสื่อสารอย่างทั่วถึง จำนวนประชากรเข้า-ออก มีการเปลี่ยนแปลงน้อยมากหรือไม่มีเลย จากการสำรวจข้อมูลประชากรของอำเภอคอยสะเก็ด ความปลอดภัยภายในชุมชนเชื่อมโยงกันสามารถเดินทางไปมาหาสู่กันได้อย่างสะดวก มีกลุ่มอนุรักษ์พิทักษ์ป่า จัดเวรยามเฝ้าระวังรอบ ๆ หมู่บ้าน เนื่องจากมีชาวบ้านนอกพื้นที่เข้ามาลักลอบตัดไม้และล่าสัตว์บ่อยครั้ง นอกจากนี้ ยังมีทหารจำนวน 10 นาย อยู่รอบบริเวณหมู่บ้าน จึงทำให้บ้านป่าสักงามมีความปลอดภัย แต่ถ้าในกรณีเกิดอุบัติเหตุร้ายแรงหรือเกิดปัญหากับคนในท้องถิ่น จะมีเจ้าหน้าที่ประสานงานกัน ในส่วนของการเกิดอุบัติเหตุ จะมีสาธารณสุขประจำหมู่บ้านสำหรับปฐมพยาบาลขั้นต้น ถ้าอุบัติเหตุร้ายแรงจะนำส่งโรงพยาบาลแม่แตง กลุ่มอนุรักษ์พิทักษ์ป่าซึ่งมีหน้าที่รับผิดชอบดูแลเรื่องความปลอดภัยของหมู่บ้าน กล่าวว่า ยังขาดความพร้อมในการติดต่อสื่อสารในระยะไกล เช่น สมควรจะมีอุปกรณ์วิทยุติดต่อสื่อสาร ในการเดินเวรยาม บางครั้งการจัดเวรยามในกลุ่มไม่สม่ำเสมอ แต่คิดว่ายังไม่มีปัญหาใด ๆ เกิดขึ้น

7) การจัดการมาตรการ และกฎระเบียบของชุมชน

เนื่องจากชุมชนยังไม่มีกฎระเบียบในการควบคุมและดักเตือนนักท่องเที่ยวที่เข้ามาพักหรือทำความเสียหายให้แก่ชุมชน เคยมีนักศึกษาบางกลุ่มมีการดื่มสุรบบ้างเล็กน้อย ทำอุปกรณ์ของน้ำ และห้องครัวเสียหายชำรุดบ้างก็จะดักเตือน เนื่องจากไม่มีบทลงโทษใด ๆ แต่ทางคณะกรรมการ ได้ปรึกษาหารือถึงการร่างกฎระเบียบขึ้นมา แต่ก็ยังไม่มีความรู้ว่าจะปรับอย่างไร และลงโทษอย่างไร

8) การจัดการด้านศูนย์ข้อมูลข่าวสาร

เนื่องจากชุมชนยังไม่มีจำนวนนักท่องเที่ยวเข้ามาเป็นจำนวนมาก ส่วนใหญ่เป็นนักเรียน นักศึกษา มาเข้าค่ายสิ่งแวดล้อม โดยส่วนใหญ่จะผ่านทางศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ และผ่านตัวแทนกลุ่มชาวบ้าน ซึ่งมีกลุ่มอนุรักษ์พิทักษ์ป่าหรือ ผู้ใหญ่บ้าน เป็นผู้ประสานในส่วนที่

เกี่ยวข้องกับหมู่บ้านต่อไป! ในขั้นตอนรายละเอียดด้านอื่น ๆ มีนางสาวดวงใจ ปันใจ มีหน้าที่รับโทรศัพท์ในการประสานงานไปยังผู้เกี่ยวข้องต่าง ๆ ขณะนี้ยังไม่มีศูนย์บริการด้านข้อมูลข่าวสาร และการจัดองค์กรด้านบุคคลในการให้บริการด้านท่องเที่ยว ส่วนใหญ่เป็นการสอบถามกันทางโทรศัพท์และกลุ่มผู้เกี่ยวข้องเท่านั้น จากการสอบถามและเข้าร่วมประชุมประจำเดือนของหมู่บ้าน ผู้ศึกษาเห็นว่าทางคณะกรรมการผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง มีความเห็นร่วมกันจะตั้งศูนย์ข้อมูลข่าวสาร โดยปรึกษาทางองค์กรบริหารส่วนตำบล และชาวบ้านจัดหางบประมาณมาช่วยก่อสร้างต่อไป

9) การจัดการด้านป้าย/สัญลักษณ์บอกเส้นทาง

จากการสังเกตและสอบถามกลุ่มผู้เกี่ยวข้องที่ดูแลรับผิดชอบ พบว่า ชุมชนมีป้ายบอกเส้นทางไปยังแหล่งท่องเที่ยว แต่ยังไม่ชัดเจน เนื่องจากขนาดของป้าย และตัวหนังสือเล็กมาก ส่วนใหญ่ จะหาวัสดุภายในหมู่บ้าน เช่น นำไม้มาเขียนกันเองเพื่อบอกเส้นทางของแหล่งท่องเที่ยว มีเจ้าหน้าที่ป่าไม้มาช่วยเป็นบางจุด เนื่องจากไม่มีงบประมาณ และไม่มีความรู้ในเรื่องการกำหนดมาตรฐานของป้ายที่จะสื่อความหมาย แต่ได้พูดคุยกันในกลุ่มคณะทำงานที่คิดว่าจะหางบประมาณจากส่วนไหนมาจัดทำป้ายใหม่ โดยจะสอบถามจากเจ้าหน้าที่ของศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ และจากองค์กรภายนอกที่มีความรู้ต่อไป

จากการศึกษาความพร้อมทางด้านโครงสร้างพื้นฐานของชุมชนในการจัดการทรัพยากรเพื่อการท่องเที่ยว พบประเด็นสำคัญว่า โครงสร้างพื้นฐานของชุมชนบ้านป่าสักงาม มีความพร้อมตามลำดับ ดังนี้

1. ด้านสถานที่พักผ่อน ในค่ายสิ่งแวดล้อม มีความพร้อมมาก ในด้านความปลอดภัยและความเป็นส่วนตัวของสภาพพื้นที่ มีการดูแลรักษาความสะอาดของอุปกรณ์ในที่พักผ่อนเป็นอย่างดี มีกลุ่มอนุรักษ์พิทักษ์ป่าและกลุ่มแม่บ้านเป็นผู้รับผิดชอบ เนื่องจากเป็นลูกจ้างของศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ เป็นส่วนใหญ่
2. ด้านการให้บริการอาหารและเครื่องดื่ม มีความพร้อมมาก เนื่องจากผู้ที่เข้ามาพักผ่อนมีการสั่งจองล่วงหน้าของจำนวนนักท่องเที่ยวที่จะเข้ามาพักผ่อน ทำให้กลุ่มแม่บ้านสามารถกำหนดรายการอาหารและเตรียมความพร้อมในด้านต่าง ๆ เป็นอย่างดี
3. ด้านการคมนาคม ถ้าพิจารณาในแง่ของการท่องเที่ยว มีความพร้อมระดับปานกลาง เพราะมีเส้นทางเข้าถึงชุมชน ได้สองเส้นทาง ทั้งทางน้ำและทางบก ตลอดจนเส้นทางกรเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวในแต่ละจุดมีความสะดวกสบาย ซึ่งถือได้ว่ามีความพร้อมในระดับหนึ่ง แต่ยังคงขาดมาตรฐานและการรักษาความปลอดภัยในการจัดการด้านสถานที่จอดรถและทำเรื่องข้ามฟากใน ส่วนที่เดินทางผ่านอ่างเก็บน้ำเขื่อนแม่กวง

4. ด้านการรักษาความปลอดภัย มีความพร้อมรองลงมา เนื่องจากพื้นที่ของหมู่บ้านป่าสักงามมีเพียงหมู่บ้านเดียว การดูแลรักษาความปลอดภัยค่อนข้างสูง อีกทั้งยังมีทหารอยู่บริเวณรอบหมู่บ้าน มีการจัดเวรยามของกลุ่มอนุรักษ์พิทักษ์ป่า เพื่อเฝ้าระวังบุคคลภายนอกที่เข้ามาล่าสัตว์และตัดไม้ จึงทำให้มีความปลอดภัยต่อนักท่องเที่ยวสูง

5. ด้านการจัดการขยะ ยังไม่มีความพร้อมในการจัดการใด ๆ ตามหลักการจัดการด้านมลพิษ เพราะที่สังเกตพบว่า ชาวบ้านใช้วิธีการเผาขยะเป็นส่วนใหญ่ และบางครั้งไม่ได้ทำการแยกขยะที่เป็นอันตราย เช่น พลาสติกหรือยางบางชนิดที่ส่งกลิ่นเหม็น เมื่อสุดคมเข้าไปบ่อยครั้งอาจส่งผลกระทบต่อร่างกาย

6. ด้านการบำบัดน้ำเสีย ยังไม่มีความพร้อมในการจัดการใด ๆ ตามหลักการจัดการด้านมลพิษ เพราะที่สังเกตพบว่า ชาวบ้านนำน้ำเสียที่ใช้แล้วเทลาดบนพื้นดินโดยตรง ซึ่งอาจทำให้ดินเสื่อมสภาพมากขึ้น จากการได้รับสารซักฟอกทำความสะอาด และใช้รดน้ำต้นไม้อาจส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมในอนาคต

7. ด้านการออกกฎระเบียบ มาตรการและข้อบังคับต่าง ๆ ของชุมชนเพื่อการท่องเที่ยว ยังไม่มีความพร้อมในการจัดการใด ๆ ทั้งนี้เนื่องจาก ชุมชนขาดความรู้ ความเข้าใจด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

8. ด้านการให้บริการศูนย์ข้อมูลข่าวสารและการสื่อความหมายของป้าย/สัญลักษณ์ บอกเส้นทางแหล่งท่องเที่ยว ยังไม่มีความพร้อมในการจัดการใด ๆ เนื่องจากชุมชนยังไม่มีความรู้และความเข้าใจในด้านมาตรฐานการจัดทำป้ายสื่อความหมาย ป้ายนิเทศข้อมูลการท่องเที่ยว ป้ายบอกทิศทางไปยังแหล่งท่องเที่ยว ต่าง ๆ

4.4 ความพร้อมในการจัดการให้การศึกษา/กิจกรรม

การศึกษาความพร้อมของชุมชนในการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมที่เอื้อต่อกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชนและนักท่องเที่ยวซึ่งมีองค์ประกอบพื้นฐานที่สำคัญอย่างยิ่งประการหนึ่ง คือ การให้การศึกษา โดยเฉพาะการมุ่งเน้นเสริมสร้างจิตสำนึกและการปฏิบัติตนที่เหมาะสมอย่างมีความรับผิดชอบต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จากการศึกษาและการสัมภาษณ์กลุ่มอนุรักษ์พิทักษ์ป่า ที่ดำเนินการให้ความรู้แก่นักท่องเที่ยวที่เข้ามาพักแรม พบว่า มีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชน มีดังนี้

1) กระบวนการเรียนรู้ร่วมกันและการสื่อสาร

เป็นหัวใจสำคัญประการหนึ่งในระบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศบ้านป่าสักงาม ผู้ศึกษาพบว่า กลุ่มจัดการด้านท่องเที่ยวและสมาชิกในชุมชนมีการปฏิสัมพันธ์ติดต่อสื่อสารและมีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันอย่างเข้มข้น ไม่มีใครที่ไม่รู้จักกันในชุมชนทุกคนรู้จักกันหมด รู้จักกันไปจนถึง ปู่ย่า ตายาย และเครือญาติ จากการทำแผนที่ชุมชน พบว่า ชาวบ้านมีโอกาสพบปะกันบ่อย จากการทำกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกัน ตั้งแต่ หาของป่า ไปวัดเพื่อทำพิธีกรรมในหมู่บ้าน และกิจกรรมที่ทำให้บริการนักท่องเที่ยวร่วมกัน ทำให้การติดต่อสื่อสารกันดังกล่าว เป็นการเรียนรู้ร่วมกันที่สำคัญยิ่ง

การเรียนรู้และถ่ายทอดความรู้ภายในชุมชน มีรากฐานมาจากความสัมพันธ์ภายในครัวเรือนและ สัมพันธภาพระหว่างบุคคลต่าง ๆ ในครอบครัว จนก่อให้เกิดเป็นสัมพันธภาพที่ดีในชุมชนสืบเนื่องกัน ในชุมชนมีการจัดประชุมหมู่บ้านทุกเดือน มีหอกระจายข่าวสารอย่างสม่ำเสมอต่อเนื่อง ช่วยให้ชุมชนมีการปรึกษาหารือเพื่อแก้ปัญหาความขัดแย้งและการตัดสินใจเกี่ยวกับกิจการและเรื่องราวต่าง ๆ ภายในชุมชนกันเอง กระบวนการเรียนรู้ร่วมกันดังกล่าวมีความสำคัญอย่างมากในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของชุมชน

กระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชนบ้านป่าสักงาม โดยใช้วิธีการพูดคุย ปรึกษาหารือกัน ระหว่างกลุ่มอนุรักษ์พิทักษ์ป่า กลุ่มแม่บ้าน และกลุ่มเยาวชน ซึ่งได้รับการถ่ายทอดความรู้พื้นฐานของกลุ่มผู้อาวุโส เช่น การใช้สมุนไพรในป่ามาต้มยาเพื่อรักษาไข้ หรือใช้เป็นยาบำรุงร่างกาย มีการนำพืชสมุนไพรต่าง ๆ มาปรุง ซึ่งทำให้เกิดการเรียนรู้ไปสู่กลุ่มเยาวชนคนรุ่นใหม่ มีการติดต่อสื่อสารกันและปฏิบัติกรร่วมกันภายในชุมชน ซึ่งเป็นกลไกและเป็นปัจจัยสำคัญยิ่งที่ทำให้ชุมชนมีความพร้อมในการดำเนินการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศได้

จากการสอบถามและสังเกต รูปแบบของกิจกรรมท่องเที่ยวที่ชุมชนกำหนดขึ้น โดยมีกลุ่มอนุรักษ์พิทักษ์ป่า เป็นผู้รับผิดชอบมีจุดมุ่งหมายเพื่อต้องการให้นักท่องเที่ยวที่มาได้รับโอกาสการเรียนรู้วิถีชีวิต เรียนรู้ทรัพยากรสิ่งแวดล้อมของชุมชน และได้สัมผัสกับธรรมชาติ ทั้งนี้เพื่อก่อให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันของคนที่มีความแตกต่างกัน อันจะนำไปสู่ความเข้าใจและความร่วมมือของคนในสังคม ในขณะที่ชุมชนเองก็ได้มี โอกาสแลกเปลี่ยนประสบการณ์กับผู้ที่มาเยือน ดังนั้นชุมชนจึงมีการจัดการด้านบุคคลซึ่งจะเป็นผู้เชี่ยวชาญในด้านต่าง ๆ เป็นผู้ให้ความรู้แก่นักท่องเที่ยว ในการสื่อความหมาย ด้วยการนำเสนอเรื่องราว ที่เป็นอยู่ ที่เกิดขึ้นและมีความเกี่ยวข้องกับ เชื่อมโยงกับชีวิตและธรรมชาติ เป็นการแสดงให้เห็นถึงคุณค่า แสดงความโดดเด่น และแสดงความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น ซึ่งเป็นการสร้างความรู้ความเข้าใจด้วยการสื่อความหมายด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศให้แก่ผู้มาเยี่ยมชมให้ได้เรียนรู้ถึงการดำรงชีวิตอย่างสอดคล้องระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ มนุษย์กับมนุษย์ รวมทั้งความน่าสนใจในระบบนิเวศของธรรมชาติ ในบริเวณพื้นที่แห่งนั้น ๆ

ชุมชนบ้านป่าสักงามได้รับการฝึกอบรมการเตรียมความพร้อมเพื่อการท่องเที่ยวเชิงพัฒนา จากองค์กรเอกชน คือ คณะทำงานร่วมพัฒนาหมู่บ้านชนบท เป็นจำนวน 3 ครั้ง (ดูจากภาคผนวก) ผู้ศึกษาได้เข้าร่วมกิจกรรมดังกล่าว ตั้งแต่การสำรวจข้อมูลพื้นฐานของชุมชน การวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน การสำรวจป่าไม้และพรรณพืช จากการสังเกต พบว่าชาวบ้านมีความรู้เกี่ยวกับระบบนิเวศรอบหมู่บ้านเป็นอย่างดี คนในชุมชนส่วนใหญ่มีความรู้เรื่องป่า เรื่องสมุนไพร เรื่องสัตว์ป่า รวมทั้งระบบนิเวศรอบตัว เช่น การเดินป่าตรงไหนจะมีอันตราย เวลาลมพัดจะสามารถรู้ทิศทาง ผู้ศึกษาได้ร่วมกิจกรรมกับกลุ่มนักท่องเที่ยวที่เข้ามาท่องเที่ยวในชุมชน ทำให้ทราบว่า ชุมชนมีความรู้ ความเข้าใจในภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นอย่างดี แต่ขาดการเรียบเรียงและจัดบันทึกเรื่องราวเพื่อให้คนรุ่นหลังได้ศึกษาต่อไป

2) การฝึกอบรมและพัฒนาบุคลากร

เนื่องจากชุมชนเคยได้รับการฝึกอบรมการเตรียมความพร้อมด้านการท่องเที่ยวเชิงพัฒนา จากคณะทำงานร่วมพัฒนาหมู่บ้านชนบท จำนวน 3 ครั้ง จากการสอบถาม กลุ่มอนุรักษ์พิทักษ์ป่า กลุ่มแม่บ้าน และกลุ่มเยาวชน ซึ่งเป็นผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในกระบวนการท่องเที่ยวของชุมชน พบว่า ผู้เข้าร่วมกิจกรรมได้รับความรู้ในระดับหนึ่ง และยังขาดความเข้าใจในการจัดการด้านท่องเที่ยวในหลาย ๆ ด้าน ซึ่งยังไม่มียุทธศาสตร์ที่จะเข้ามารับผิดชอบ เนื่องจากมีกลุ่มอนุรักษ์พิทักษ์ป่าเป็นผู้ดูแลพื้นที่ และส่วนใหญ่มีตัวแทนเจ้าหน้าที่ป่าไม้ ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการดูแลพื้นที่อีกทอดหนึ่ง ทำให้การตัดสินใจดำเนินการท่องเที่ยวหรือการเข้ารับการฝึกอบรมมักจะไม่ได้รับความคิดเห็นจากตัวแทนเจ้าหน้าที่ของศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ในการสนับสนุนและการเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการด้านท่องเที่ยวของชุมชน และจากการสอบถามเจ้าหน้าที่ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ ถึงการจัดการด้านท่องเที่ยวบ้านป่าสักงาม พบว่ามีความคิดเห็นว่า ไม่สมควรจะจัดเก็บเงินแก่นักท่องเที่ยวที่เข้ามาเยี่ยมชมในหมู่บ้าน เพราะเนื่องจากเจ้าหน้าที่ป่าไม้ได้จัดทำค่ายสิ่งแวดล้อมไว้ในชุมชนสำหรับเพื่อการศึกษาเรียนรู้ ไม่ใช่เพื่อประกอบธุรกิจ ทั้งนี้แสดงให้เห็นว่า เจ้าหน้าที่จากส่วนราชการยังขาดความรู้ ความเข้าใจในการพัฒนา และการจัดการด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่ชุมชนมีส่วนร่วม รวมทั้งผลประโยชน์และความเคยชินของระบบราชการที่ทำให้ชุมชนไม่สามารถพึ่งพิงตนเองได้ เพราะเนื่องจากชุมชนต้องรับนโยบายจากการพัฒนาอาชีพในด้านต่าง ๆ

3) การจัดการรูปแบบของกิจกรรมและให้การศึกษา

จากการศึกษารูปแบบของกิจกรรมที่เหมาะสมสอดคล้องกับลักษณะทางกายภาพของชุมชนบ้านป่าสักงาม พบว่า กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ได้แก่ เดินป่า ดูนก การศึกษาธรรมชาติของระบบนิเวศ ความเปลี่ยนแปลงของสัตว์ป่า/พรรณพืช และประวัติศาสตร์ของชุมชน นอกจากนี้ชุมชนมีการจัดรูปแบบของกิจกรรมและสื่อความหมาย ได้แก่

- การเดินป่าศึกษาธรรมชาติ โดยใช้เส้นทางจาก ค่ายสิ่งแวดล้อม ไปยังเส้นทางน้ำตก แหล่งซับน้ำ ถ้ำ และแหล่งดินโป่ง สามารถเลือกใช้บริการได้ทั้งแบบไป-กลับ ภายในหนึ่งวัน หรือพักค้างคืน โดยในระหว่างเส้นทาง นักท่องเที่ยวจะได้เรียนรู้ถึงความสำคัญของระบบนิเวศและชนิดของพันธุ์พืช/สัตว์ป่า การดำรงชีวิตของชุมชน ความเชื่อและวัฒนธรรมจากมรดกเทศกัท้องถิ่น

- การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาสื่อความหมายโดยใช้วิธีการ เช่น การนำพืชสมุนไพรต่าง ๆ มาต้มเป็นเครื่องดื่มบำรุงกำลัง และการนำผักพื้นบ้านบางชนิดมาปรุงอาหาร ให้แก่นักท่องเที่ยวที่เข้ามาเยี่ยมชม ตลอดจนการเล่าเรื่องราวประวัติการตั้งถิ่นฐานของชุมชนในอดีต เป็นต้น

จากการศึกษาความพร้อมของชุมชนในการจัดการด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมเพื่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของชุมชนบ้านป่าสักงาม พบประเด็นสาระสำคัญว่า การให้การศึกษาและกิจกรรมของชุมชนบ้านป่าสักงาม ถือได้ว่ามีความพร้อมในระดับหนึ่ง ในด้านการอนุรักษ์ป่าไม้และพันธุ์พืช แต่ชุมชนและผู้เกี่ยวข้องด้านการท่องเที่ยวยังขาดความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับการจัดการด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และกิจกรรมที่อาจส่งผลกระทบต่อแหล่งท่องเที่ยวในบางพื้นที่ที่มีความเปราะบางของทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม ดังนั้นจากหลักการการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศจึงควรมีการดำเนินการดังนี้ คือ

1. ควรมีการปรึกษาหารือร่วมกันของกลุ่มผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่จากส่วนราชการและเจ้าหน้าที่ศูนย์การศึกษาพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการดูแลรับผิดชอบพื้นที่ของหมู่บ้านป่าสักงาม

2. ศึกษาดูงาน เรียนรู้ นอกสถานที่ เพื่อทำความเข้าใจในด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของหมู่บ้านอื่น ๆ ที่มีการดำเนินกิจกรรม และ หน่วยงานที่มีการจัดการด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศให้มากขึ้น เพื่อเป็นข้อมูลในการจัดการวางแผนการดำเนินงานของชุมชนในขั้นต่อไป

4.5 ความพร้อมในการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

การศึกษาแนวทางในการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยใช้วิธีการสำรวจและร่วมสังเกต ระดับการมีส่วนร่วม โดยใช้แบบสอบถามสัมภาษณ์ สมาชิกผู้ที่เกี่ยวข้อง ได้ทำการศึกษาการมีส่วนร่วม ในประเด็น ดังนี้ การมีส่วนร่วมประชุม เพื่อวิเคราะห์สภาพปัญหา การกำหนดกิจกรรม แนวทางการแก้ไข การตัดสินใจ การร่วมปฏิบัติ และการร่วม

ประเมินผล จากการศึกษาพบว่า มีเพียงเฉพาะกลุ่มที่เกี่ยวข้องในการจัดการด้านท่องเที่ยวภายในชุมชน คือ กลุ่มอนุรักษ์พิทักษ์ป่า และกลุ่มแม่บ้าน ในส่วนของผู้ใหญ่บ้าน องค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) เข้ามามีบทบาทในการประสานงานกับชาวบ้านกลุ่มอื่น ๆ ต่อไป บทบาทการมีส่วนร่วมของชุมชน คือ

1. ร่วมประชุม พบว่า ชาวบ้านป่าสักงามมีส่วนร่วมในการประชุมน้อยมาก จากการสังเกตการจัดประชุมของกลุ่มอนุรักษ์พิทักษ์ป่า มีเพียงเฉพาะกลุ่มที่เกี่ยวข้องเท่านั้น ส่วนใหญ่จะมีการประชุมกันเดือนละ 1 ครั้ง เพื่อจะพูดคุยในเรื่องการดำเนินงานของกลุ่ม เพื่อวิเคราะห์ปัญหาที่เกิดขึ้นในแต่ละครั้งเช่นสภาพพื้นที่ของแหล่งท่องเที่ยว เส้นทางเดินศึกษาธรรมชาติ มีสภาพทรุดโทรม และจะปรึกษาหารือในแนวทางแก้ไขปัญหา โดยมีสมาชิกกลุ่มอนุรักษ์พิทักษ์ป่าเป็นผู้ดูแลรับผิดชอบในการจัดการด้านท่องเที่ยวของหมู่บ้าน บางครั้งจะมีกลุ่มแม่บ้านเข้าร่วมประชุม ส่วนใหญ่ปัญหาของกลุ่มแม่บ้านที่พบ คือ ต้นทุนในการทำอาหารไม่เพียงพอกับรายได้ที่รับจากนักท่องเที่ยว เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงรายการอาหารและบางครั้งต้นทุนของวัตถุดิบที่นำมาประกอบอาหารราคาท้องตลาดสูงขึ้น จึงทำให้เกิดปัญหาของกลุ่มแม่บ้าน นอกจากนี้ ยังมีการแลกเปลี่ยนทัศนคติและความคิดเห็นในเรื่องต่างๆ ที่เกิดขึ้นภายในกิจกรรมที่ดำเนินการรวมถึงปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นแต่ละครั้ง

2. ร่วมในการตัดสินใจ สมาชิกภายในกลุ่มอนุรักษ์พิทักษ์ป่า กลุ่มแม่บ้าน และกลุ่มเยาวชนส่วนใหญ่ จะมีการตัดสินใจในเรื่องของการคัดเลือกคณะกรรมการภายในกลุ่ม รวมไปถึงการตัดสินใจในการพัฒนาในพื้นที่แหล่งท่องเที่ยว การจัดทำของที่ระลึก โดยการหาวัสดุภายในท้องถิ่นมาให้ผู้สูงอายุเพื่อก่อให้เกิดรายได้ ในการตัดสินใจในเรื่องต่างๆ ภายในกลุ่มสมาชิกมีความเท่าเทียมกัน และมีอิสระในการตัดสินใจ แต่จากการสังเกต ผู้ศึกษาพบว่า สมาชิกมีความเชื่อในตัวผู้นำของกลุ่มต่างๆ ตัวอย่างเช่น หัวหน้ากลุ่มอนุรักษ์พิทักษ์ป่า และผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านให้ความเห็นในเรื่องใด หรือหัวหน้ากลุ่มปุ๋ย ชาวบ้านส่วนใหญ่ก็จะเชื่อตามกัน ทำให้เห็นว่าการตัดสินใจของชุมชนบ้านป่าสักงาม มักขึ้นอยู่กับตัวผู้นำเป็นหลัก

3. ร่วมปฏิบัติ สมาชิกในกลุ่มที่มีส่วนเกี่ยวข้องมีส่วนร่วมลงแรงในการปฏิบัติงานด้านการท่องเที่ยวของชุมชนเป็นอย่างดี เช่น กลุ่มแม่บ้าน จะมีหน้าที่ในการประกอบอาหาร และกลุ่มเยาวชนจะเข้ามาช่วยในการเตรียมจำหน่ายเครื่องดื่มและของที่ระลึก ในส่วนด้านสถานที่พักผ่อนและกิจกรรมด้านท่องเที่ยว เช่น เดินป่า ศึกษาธรรมชาติ จะมีกลุ่มอนุรักษ์พิทักษ์ป่าเป็นผู้ดำเนินการและจัดเตรียมมัคคุเทศก์ท้องถิ่น นอกจากนี้ ผู้ใหญ่บ้าน และ อบต. จะทำหน้าที่ให้การต้อนรับและประชาสัมพันธ์ด้านการท่องเที่ยวของชุมชน ทำให้นักท่องเที่ยวได้ทราบถึงข้อมูลพื้นฐานในด้านทรัพยากรธรรมชาติ ตลอดจนวิถีการดำรงชีวิตของชุมชน แต่จากการสังเกตและสอบถาม กลุ่ม

เยาวชน (ดูภาคผนวก ง) นางสาววิยะดา ตาใจคำ กล่าวว่า ไม่เคยได้รับผลประโยชน์จากการดำเนินกิจกรรมด้านการท่องเที่ยวเป็นค่าตอบแทน และการร่วมแสดงความคิดเห็นข้อเสนอแนะต่างๆ ทำให้บางครั้งหมดกำลังใจที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในการลงแรง เพราะแต่ละครั้งที่มาช่วยในกิจกรรมเนื่องจากเครือข่ายเป็นสมาชิกของกลุ่มแม่บ้านหรือกลุ่มอนุรักษ์พิทักษ์ป่าและถ้ามีเวลาว่างก็จะเข้ามาร่วมในบางครั้งแสดงให้เห็นว่าการมีส่วนร่วมในการปฏิบัติกิจกรรมด้านการท่องเที่ยวของชุมชนบ้านป่าสักงาม ไม่ได้มีการส่งเสริมและสนับสนุนกลุ่มเยาวชนให้เข้ามามีส่วนร่วมเท่าที่ควร ซึ่งในอนาคตถือว่าเป็นกลุ่มที่มีความสำคัญของการดำเนินงานในหมู่บ้าน

4. ร่วมประเมินผล การมีส่วนร่วมในการประเมินผล พบว่า ชาวบ้านป่าสักงามมีส่วนร่วมในเรื่องนี้น้อยที่สุด จากการสังเกตและสอบถาม ตัวแทนกลุ่มเยาวชน นางสาวดวงใจ ปันใจ นางสาววิยะดา ตาใจคำ และนางวันเพ็ญ มีมานะ ประธานกลุ่มแม่บ้าน และนายสมคิด บัวแผ่น เจ้าหน้าที่บริหารส่วนตำบลหมู่บ้านป่าสักงาม กล่าวว่า ส่วนใหญ่จะประเมินเรื่องทั่ว ๆ ไป เช่น รสชาติของอาหาร ความต้องการแปรรูปอาหาร เช่น น้ำพริกข่ากบ การหมักปลาต้ม เป็นต้น และการผลิตของที่ระลึกสำหรับจำหน่ายนักท่องเที่ยว โดยให้กลุ่มผู้สูงอายุเป็นผู้จัดทำเพื่อให้มีรายได้เพิ่มขึ้น นอกจากนี้ในเรื่องของการจัดการด้านพื้นที่ในแหล่งท่องเที่ยวและที่พักแรมซึ่งอยู่ในความดูแลของกลุ่มอนุรักษ์พิทักษ์ป่า จะมีเจ้าหน้าที่ป่าไม้เป็นผู้ประเมินผลเกือบทั้งหมด ทำให้ชาวบ้านที่มีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมด้านการท่องเที่ยวและประชาชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ไม่มีบทบาทในการมีส่วนร่วมตรวจสอบและประเมินผลในกิจกรรมใด ๆ ทั้งสิ้น

ในการศึกษาความพร้อมในการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศหมู่บ้านป่าสักงาม โดยการวิเคราะห์ขีดความสามารถตามความพร้อมของชุมชน โดยใช้วิธีการ SWOT Analysis โดยกลุ่มตัวแทนผู้ศึกษา ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้าน อบต. กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มเยาวชน กลุ่มอนุรักษ์พิทักษ์ป่า และสมาชิกตัวแทนกลุ่มต่าง ๆ ตัวแทนละ 2 คน (ดูจากภาคผนวก ง) เพื่อชี้ให้เห็นถึงความพร้อมของชุมชนในการมีส่วนร่วมที่จะจัดการด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยการจัดประชุมกลุ่มเพื่อแสดงความคิดเห็นต่อข้อมูลที่ศึกษา เพื่อชี้ประเด็น สาระสำคัญที่เกี่ยวข้องกับความพร้อมที่จะจัดการด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศว่า อยู่ในระดับใด เพื่อนำไปเป็นข้อมูลในการวางแผน และกำหนดแนวนโยบาย ทางเลือกที่จะดำเนินการจัดการด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของชุมชน

All rights reserved

ตารางที่ 5 การวิเคราะห์ขีดความสามารถและข้อจำกัดด้านการจัดการทรัพยากรเพื่อการท่องเที่ยว
เชิงนิเวศของหมู่บ้านป่าสักงาม ณ ค่ายสิ่งแวดล้อม บ้านป่าสักงาม ระหว่างวันที่
31 พ.ค.- 2 เม.ย. 2546

จุดอ่อน	จุดแข็ง
<ol style="list-style-type: none"> ขาดการจัดการพื้นที่และเส้นทางท่องเที่ยว เพราะพื้นที่ขึ้นอยู่กับหน่วยราชการ การติดต่อสื่อสารกันภายในชุมชนล่าช้า เพราะขาดศูนย์ข้อมูลของชุมชน ขาดแหล่งเงินทุนด้านการจัดการ และการพัฒนา ขาดเส้นทางคมนาคมและพาหนะไปยังแหล่งท่องเที่ยว ขาดระบบสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐาน เช่น ขาดน้ำสะอาดเพื่อใช้ในการอุปโภคและบริโภค มีปัญหาด้านความปลอดภัยและสวัสดิภาพของนักท่องเที่ยว เช่น การดูแลความเจ็บป่วยของนักท่องเที่ยวในกรณีเกิดอุบัติเหตุ เป็นต้น ขาดความสะดวกในด้านที่พักแรม ไม่มีกฎระเบียบ ควบคุมดูแล 	<ol style="list-style-type: none"> พันธุ์ไม้สักในพื้นที่มีลักษณะเฉพาะตัว ขนาดใหญ่ และมีความสวยงาม ที่ตั้งของชุมชนอยู่ใกล้กับเขื่อนแม่กวง ซึ่งเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีวิวทัศนียภาพที่สวยงาม และสามารถใช้เป็นทางผ่านเข้าหมู่บ้านได้ มีสมุนไพรพื้นบ้านที่สามารถนำมาแปรรูปเพื่อเพิ่มมูลค่าได้ อยู่ในพื้นที่ป่าต้นน้ำ มีบริเวณทั้งหมด ประมาณ 70,000 ไร่ และมีพื้นที่ป่าซับน้ำ ประมาณ 150 ไร่ ซึ่งสามารถใช้เป็นแหล่งศึกษาเรียนรู้ของชุมชนและบุคคลทั่วไปได้ มีแหล่งโบราณสถาน มีสถานที่ท่องเที่ยวทางธรรมชาติที่มีความน่าสนใจ เช่น กาดผี แผ่นดินหวัด และถ้ำต่าง ๆ มากกว่า 10 แห่ง มีสมุนไพรมากมายหลายชนิด มีสัตว์ป่าที่หายาก เช่น นกยูง ลิง เป็นต้น มีประเพณีความเชื่อในการเลี้ยงผีหอเจ้าบ้าน
อุปสรรค	โอกาส
<ol style="list-style-type: none"> ไม่สามารถใช้ประโยชน์จากพื้นที่ป่าต้นน้ำได้เต็มที่ การลักลอบตัดไม้และล่าสัตว์ของคนนอกพื้นที่ในบางครั้ง การติดต่อสื่อสารกับหน่วยงานและบุคคลภายนอกค่อนข้างลำบากและล่าช้า 	<ol style="list-style-type: none"> การคมนาคม สามารถใช้เส้นทางสัญจรได้ 2 เส้นทาง ทั้งทางรถและทางเรือ ได้รับการให้ความรู้และสนับสนุนจากศูนย์ฯ และหน่วยงานต่าง ๆ ความต่อเนื่องของกิจกรรมประเพณีที่สืบทอดให้คนรุ่นต่อไป การแปรรูปจากสมุนไพรพื้นบ้าน มีการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นจากคนรุ่นเก่าสู่คนรุ่นใหม่

จากตารางที่ 5 การวิเคราะห์ขีดความสามารถของชุมชนบ้านป่าสักงาม พบว่า อุปสรรคที่ชาวบ้านไม่สามารถเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม เนื่องจากพื้นที่ของหมู่บ้านป่าสักงามเป็นป่าต้นน้ำ ไม่สามารถใช้ประโยชน์ได้อย่างเต็มที่ในการดำเนินกิจกรรมใด ๆ ต้องได้รับนโยบายจากเจ้าหน้าที่ส่วนราชการเป็นหลัก โดยเฉพาะในด้านการวางแผน การตัดสินใจ และขาดงบประมาณที่จะมาสนับสนุนการพัฒนาในด้านต่าง ๆ อีกทั้งความยากลำบากและการล่าช้าในการติดต่อสื่อสารกับหน่วยงานภายนอก ทำให้การเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมในหมู่บ้านป่าสักงามมีส่วนร่วมน้อยมากหรือไม่มีส่วนร่วมเลย

จากการพิจารณาสภาพข้อเท็จจริงของ จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และปัญหาอุปสรรคในการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมเพื่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ สาเหตุที่ไม่ประสบความสำเร็จในการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ พบว่า ชุมชนไม่สามารถวางแผนและตัดสินใจในการจัดการทรัพยากรได้อย่างเต็มที่ ชุมชนยังขาดความรู้ ความเข้าใจในด้านการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ รวมถึงการได้รับความช่วยเหลือในด้านต่าง ๆ จากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องมีความล่าช้า เนื่องจากการคมนาคมที่ห่างไกล และขั้นตอนของระบบราชการที่ล่าช้า ตามที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น

หลังจากตัวแทนกลุ่มศึกษาได้ทำการวิเคราะห์ขีดความสามารถของชุมชนบ้านป่าสักงามคณะกรรมการของหมู่บ้านและผู้เกี่ยวข้องที่ดำเนินงานด้านการจัดการท่องเที่ยวภายในหมู่บ้าน ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน อบต. กลุ่มตัวแทนอนุรักษ์พิทักษ์ป่า กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มเยาวชน พบว่า ตนเองมีจุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และข้อจำกัดของอุปสรรคต่าง ๆ ที่จะดำเนินการจัดการท่องเที่ยวภายในชุมชน จึงได้ร่วมกันประสานงานไปยังหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและผู้เชี่ยวชาญด้านต่าง ๆ มาร่วมประชุมให้ข้อเสนอแนะแนวทางในการดำเนินงานด้านท่องเที่ยวของชุมชน

ในการจัดประชุม (ดูภาคผนวก ง) ได้ร่วมกันประชุมปรึกษาหารือ เมื่อวันที่ 31 พค. - 2 มิย. 2546 โดยให้ความคิดเห็นเพื่อเสนอแนวทางให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมเพื่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศมากขึ้น ควรพิจารณาดำเนินการ โดยผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องจากหน่วยงานภาครัฐและองค์กรเอกชน สถาบันการศึกษา และการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย มาให้ข้อเสนอแนะและแนวทางในการดำเนินการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของชุมชนหมู่บ้านป่าสักงาม โดยมีตัวแทนจากหน่วยงานต่าง ๆ ได้แก่ นายจรัส เสียงเพติน ครูบ้านป่าสักงาม นายปรีชา ไทยประสงค์ ปลัดอำเภออดอยสะเก็ด นายคณิต ธนุธรรมเจริญ เจ้าหน้าที่ป่าไม้ ผู้แทนศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ นายพัลลภ สุวรรณมาติก ประธานคณะทำงานร่วมพัฒนาหมู่บ้านชนบท ภาคองค์กรเอกชน อาจารย์ประสาน ดังสิกบุตร มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ คุณภราเดช

แพทยวิเชียร ที่ปรึกษาการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย คุณเพ็ญเลิศ วงศ์ภิรมย์ศานต์ ผู้เชี่ยวชาญด้านสังคมสิ่งแวดล้อมและการท่องเที่ยว ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ ดร.พรชัย ปรีชาปัญญา นักวิชาการป่าไม้ผู้เชี่ยวชาญพื้นที่ต้นน้ำ และชาวบ้านวิเคราะห์ข้อมูลของชุมชนหมู่บ้านป่าสักงามร่วมกับผู้ศึกษาอาจารย์ศิริชัย หงษ์วิทยากร อาจารย์ปัญญาวัฒน์ ชลวิจิต มหาวิทยาลัยแม่โจ้

1. เตรียมความพร้อมให้ชาวบ้านในท้องถิ่น ให้มีความรู้ ความเข้าใจ ในรูปแบบของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ พร้อมทั้งให้การส่งเสริมและสนับสนุนให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการเลือกตั้งคณะกรรมการกลุ่มบริหารจัดการ หรือเป็นกลไกในการตรวจสอบ ควบคุม ดูแลการดำเนินงานเพื่อประโยชน์ส่วนรวมของชุมชนในท้องถิ่น

2. เตรียมความพร้อมให้บุคลากร เพื่อให้บุคลากรที่จะปฏิบัติงานให้มีความรู้ ความเข้าใจในการบริหารจัดการด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ จัดหลักสูตรการฝึกอบรมให้สอดคล้องกับตำแหน่งหน้าที่ของแต่ละบุคคลเพื่อให้ผู้เข้ารับการอบรมได้มีความรู้ความเข้าใจในอันที่จะนำไปปฏิบัติหน้าที่ของตนได้อย่างมีประสิทธิภาพ อาทิเช่น การฝึกอบรมมัคคุเทศก์ท้องถิ่น หลักสูตรการเตรียมความพร้อมในการเป็นเจ้าบ้านที่ดี เป็นต้น ทั้งนี้จะต้องมีหน่วยงานราชการองค์กรเอกชนเข้ามาร่วมสนับสนุนงบประมาณในการจัดฝึกอบรมดังกล่าว

3. เตรียมความพร้อมของกฎ และระเบียบข้อบังคับ ที่เกี่ยวข้องในการดำเนินการบริหารจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมเพื่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ภายในท้องถิ่นให้เหมาะสมสอดคล้องกับบทบาทหน้าที่ ของหน่วยงานราชการและองค์กรที่เกี่ยวข้องสามารถดำเนินงานได้อย่างเหมาะสมสอดคล้อง และไม่เกิดความขัดแย้งระหว่างกัน รวมทั้งจะต้องกระจายอำนาจลงไปในส่วนของภาคประชาชนให้อย่างทั่วถึง

นอกจากนี้จะต้องพิจารณาศึกษาถึงปัญหาอุปสรรคและผลกระทบที่เกิดขึ้น จากการศึกษาการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรด้านการท่องเที่ยวของชาวบ้านในอดีต เพื่อหาแนวทางในการแก้ไขให้ชาวบ้านได้เข้ามามีบทบาทในการบริหารจัดการทรัพยากรในแหล่งท่องเที่ยวภายในชุมชนในรูปแบบที่มีความเหมาะสมสอดคล้อง และไม่เกิดความขัดแย้งกับการปกครองของส่วนราชการ

จากการศึกษาและการวิเคราะห์ข้อมูลการมีส่วนร่วมของประชาชนในหมู่บ้านป่าสักงาม ในการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมเพื่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ สามารถสรุปได้ดังนี้ คือ

1. การมีส่วนร่วมประชุม ประชาชนมีส่วนร่วมน้อยมาก เนื่องจากมีเพียงกลุ่มอนุรักษ์พิทักษ์ป่าเป็นผู้ดำเนินการด้านการท่องเที่ยวของหมู่บ้าน และเจ้าหน้าที่ป่าไม้เป็นผู้ดูแลพื้นที่ ดังนั้นการมีส่วนร่วมในการประชุม จะอยู่ในโครงสร้างของกลุ่มและระบบราชการ

2. การร่วมในการตัดสินใจส่วนใหญ่ มีเพียงสมาชิกภายในกลุ่มอนุรักษ์พืชป่าและ
ผู้ใหญ่วัยบ้าน ตัวแทนกลุ่มผู้นำที่เกี่ยวข้องเท่านั้น เนื่องจากชาวบ้านส่วนใหญ่เชื่อถือในตัวของผู้นำ

3. การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติ มีส่วนร่วมมากในการทำงานร่วมกันและสนับสนุน
ปัจจัยการดำเนินงานตามคำสั่งของหน่วยราชการ เนื่องจากเป็นลูกจ้างของศูนย์ศึกษาการพัฒนา
ห้วยฮ่องไคร้ ฯ เป็นส่วนใหญ่และได้รับค่าตอบแทนเป็นรายเดือน จึงทำให้มีการมีส่วนร่วมมาก

4. การร่วมตรวจสอบและประเมินผล ไม่มีส่วนร่วมเลย จะเห็นได้ว่า การมีส่วนร่วม
ของชาวบ้านส่วนใหญ่ของหมู่บ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการด้านท่องเที่ยวไม่มากนัก โดยเฉพาะ
การมีส่วนร่วมในการวางแผน การตัดสินใจ การประเมินผล รวมทั้งการมีส่วนได้รับผลประโยชน์
ทั้งทางด้านสังคมและทางด้านเศรษฐกิจ เนื่องจากยังไม่มีความพร้อมในการจัดการใด ๆ ที่จะนำไปสู่
การกระจายรายได้ภายในชุมชนอย่างชัดเจน ทำให้ขาดแรงจูงใจในการมีส่วนร่วม

สาเหตุที่ทำให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมภายในชุมชนน้อยมากอีกประการหนึ่ง เพราะคิดว่า
พื้นที่ของหมู่บ้านขึ้นอยู่กับปกครองของหน่วยงานภาครัฐ ทำให้การมีส่วนร่วมจึงเป็นเพียงเฉพาะ
กลุ่มที่เกี่ยวข้อง และการตัดสินใจในการดำเนินการด้านการท่องเที่ยวภายในพื้นที่ของหมู่บ้าน
ป่าสักงามส่วนใหญ่จำเป็นต้องปรึกษาหารือกับเจ้าหน้าที่ส่วนราชการเป็นหลัก ซึ่งมีผลทำให้การมี
ส่วนร่วมของชุมชนมีช่องว่างในการแสดงความคิดเห็นและการตัดสินใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง
ในการประเมินผลงานมีเจ้าหน้าที่ส่วนราชการเป็นผู้ประเมิน แต่ไม่มีผู้ใดไปประเมินเจ้าหน้าที่
ภาครัฐ ทำให้ไม่สามารถทราบได้ว่า การทำกิจกรรมร่วมกันระหว่างหน่วยราชการกับชาวบ้าน
ป่าสักงาม มีระดับการมีส่วนร่วมอย่างไร